

SOSIALØKONOMEN

3

MARS 1963

AV INNHOLDET:

Norges industripolitikk under
skjerpet konkurranse

OECD-landenes forpliktelse til
økonomisk vekstpolitikk

Sysselsetting og prisnivå

Priskonkurranse

Vi fortsetter gjengivelsen av foredragene fra Sosialøkonomisk Samfunns høstkonferanse 1962, med statsråd Kjell Hollers foredrag om Norges industripolitikk under skjerpet konkurranse. Vi gir også en omtale av finansråd Eivind Erichsens redegjørelse om OECD's behandling av de økonomiske vekstproblemer. I tidligere numre har vi gjengitt:

Nr. 1, 1963: Forskningschef Aukrusts innledning til konferansen og foredragene til eksportkonsulent Hallan om utlandet som marked og konkurrent og generaldirektør van Themaat om konkurransereglene i Det europeiske økonomiske fellesskapet.

Nr. 2, 1963: Prisdirektør Rolf Semmingsens foredrag om konkurransereguleringer i Norge, overretts-sakfører Johan Storm Bulls foredrag om reklame og sales promotion under skjerpede konkurranseforhold, og professor Leif Holbæk-Hanssen om konkurranseformer, deres struktur og utvikling.

I neste nummer vil vi bringe den siste del av stoffet fra høstkonferansen, professor Preben Munthes og professor Holbæk-Hanssens rundebordsintervju og Munthes avsluttende oppsummering.

Under de begivenhetsrike forhandlingsrundene i Brussel, har vi her hjemme ikke festet oss ved at Kommisjonen i oktober la fram et utkast til aksjonsprogram for den økonomiske politikken i fellesskapet for tiden fram til 1965. Kontorsjef Arne Lie i Norges Bank gir en framstilling av programmet.

Byråsjef Olaf Sætersdal gir i dette nummer en omtale av Gerhard Stoltz' utredning om Prisnivå og sysselsetting. Utredningen er gjort etter anmodning av regjeringen, for å gi svar på en del fundamentale spørsmål i den kjente problemstillingen full sysselsetting — stabile priser.

Redaktøren av fagbladet til Norges Handels- og kontorfunksjonærers forbund, Erling A. Hansen, har sendt Sosialøkonomen et diskusjonsinnlegg med kritiske merknader om den tradisjonelle form for pris-konkurranse.

Sosialøkonomens konjunkturtermometer gir som ellers korte og ferske data om konjunktursituasjonen.

Arne Lie (c. o. 1951), kontorsjef i Norges Bank.

Kjell Holler (c. o. 1950), industriminister

Olaf Sætersdal (c. o. 1952), byråsjef i Finansdepartementet.

Eivind Erichsen (c. o. 1943), finansråd.

Erling A. Hansen, redaktør for Handels- og kontorfunksjonæren.

Innhold:

	Side
Akademikerne og skatten	1
Kommisjonens arbeidsprogram for 1962— 1965 av kontorsjef Arne Lie	2
Vår industripolitikk under skjerpet konkurranse av statsråd Kjell Holler	6
Prisnivå og sysselsetting av Gerhard Stoltz omtalt av byråsjef Olaf Sætersdal	14
Økonomisk vekst i OECD, sammendrag av en artikkel av finansråd Eivind Erichsen	16
Priser, myter og økonomisk virkelighet av redaktør Erling A. Hansen	20
Studentstoff	22
Konjunkturtermometeret	24

Sosialøkonomen utkommer med 10 nummer pr. år og sendes gratis til medlemmene av Sosialøkonomisk Samfunn.

Redaksjonens adresse: Frederiksgate 3, Oslo

Abonnementspris kr. 30.- pr. år.

Løssalg kr. 3.- pr. nr.

Henvendelser om abonnement og forsendelse rettes til

UNIVERSITETSFORLAGET, Nils Juels gate 16, Oslo

Tel. 44 79 00 - Postgiro 15 530

ANNONSEPRISER:

Bakre omslagsside	kr. 300.-
1/1 side	kr. 250.-
1/2 side	kr. 150.-
1/4 side	kr. 90.-
1/8 side	kr. 55.-
1/16 side	kr. 35.-

SOSIALØKONOMEN

TIDLIGERE STIMULATOR

Utgitt av Sosialøkonomisk Samfunn

Redaktører:

EGIL BAKKE

ESKILD JENSEN

Redaksjonssekretær: ARNE FAYE

Studentredaktør: LARS ARESVIK

Nr. 3 - 17. årgang - Mars 1963

AKADEMIKERNE OG SKATTEN

Akademikersambandet har for nylig satt i gang en bredt opplagt kampanje for å øke forståelsen for skatteprogresjonens uheldige virkninger. Det er mulig at en slik kampanje vil gi resultater. Det avhenger av mange ting.

For det første avhenger det av hvordan kampanjen blir ført.

Den må for all del ikke føres som et korstog mot progresjonen i seg selv, men mot den konkrete utforming progresjonen nå har. Det har vært en alt for sterk tilbøyelighet hos tilhengerne og motstanderne av den någgjeldende progresjon å argumentere på et rent generelt grunnlag.

Det er etter vår mening heller ikke særlig klokt å føre kampanjen på det grunnlag at progresjonen virker innsatshemmende. Det kan nemlig legges fram mange undersøkelser og vurderinger som går i motsatt retning, og diskusjonen blir da lett avsporet til å gjelde holdbarheten i argumentasjonen på dette begrensede område i stedet for progresjonen i sin alminnelighet.

Heller ikke argumentet om at progresjonen lokker til uhederlighet synes å ha noe særlig for seg. Det er grunn til å tro at skattesnyteri kan ha sin grunn i mange andre forhold enn den aktuelle progresjon.

Hva står da tilbake? Ikke så svært mye. Det som etter vår mening kan hevdes i all enkelthet er at

progresjonen nå er blitt urimelig. Den begynner for tidlig og er for bratt. Den er simpelthen ikke lenger rettferdig. Alminnelige lønsmottakere blir rammet av progresjonssatser som opprinnelig var tiltenkt en helt annen inntektsgruppe enn dem.

Ved vurderingen av hva Akademikersambandet kan oppnå ved sin skattekampanje må vi huske på at debatt om skatteprogresjonen naturlig glir over i en alminnelig skattedebatt. Det må være en forutsetning for Sambandets kampanje at den klarer å holde seg innenfor det begrensede felt som skatteprogresjonen tross alt er, og ikke glir over i videre politiske spørsmål hvor akademikere ikke har noen spesielle gruppeinteresser. En utglidning på dette felt — noe som lett kan skje — vil kunne skade akademikernes interesser i lang tid framover hvis de etterhvert blir sett på som en gruppe med politisk kampstilling mot regjeringen og det den representerer.

Det er et stort spørsmål om det lenger er argumenter som er mangelvaren i ordskiftet om skatteprogresjonen. Er i virkeligheten ikke skatteprogresjonen nå blitt et slikt prestisjespørsmål at storslåtte kampanjer lett kan virke mot sin hensikt. Bør man ikke overveie å la saken få litt fred. Det kan være at det virkelige valg står mellom å oppnå en politisk seier eller en lempning i skatteprogresjonen.

Kommisjonens aksjonsprogram for 1962 – 1965

Diskusjonen i Norge av Det europeiske økonomiske fellesskapet har i det siste halvåret konsentrert seg om forhandlingene med Storbritannia, og bruddet i februar. Kontorsjef Arne Lie i Norges Bank, en av bankens eksperter på fellesmarkedsspørsmål, belyser i denne artikkelen det omfattende aksjonsprogrammet som Kommisjonen la fram i oktober 1962, og som har vært lite kjent i Norge. Det er et program for den økonomisk politikken, av tilsvarende karakter som en trontale, og gjelder annen etappe i etableringen av Fellesmarkedet.

I oktober 1962 la Kommisjonen frem et program for den økonomiske politikken i annen etappe av Fellesskapets overgangstid. Med den politiske organisering som Fellesskapet har, var det naturlig for Kommisjonen å utarbeide et slikt dokument. Romatraktaten forutsetter at Kommisjonen tar initiativet til å klargjøre økonomiske problemer og stille forslag om hvordan de bør håndteres og den gir Kommisjonen i visse tilfelle myndighet til å treffe avgjørelser som blir bindende for medlemslandene.

Aksjonsprogrammet er et politisk dokument som i flere henseende kan sidestilles med regjeringens trontale ved åpningen av en ny stortingssesjon. Det har derfor mange av de svake sider som karakteriserer politiske dokumenter. Formuleringene er ofte vage og gir rom for fortolkning. Målsettingene er klarere preiserte enn de virkemidler og arbeidsmetoder som skal føre frem til realiseringen av målene. Det kan også være at flere av målsettingene er innbyrdes motstridende. De politiske idéer og fremtidsperspektiver er imidlertid såpass klart formulert og så ergjerrige at dokumentet har en sterk appell til det politiske miljø i Fellesskapet. Målsettingene

ville ha fortont seg helt urealistiske bare for et par år tilbake. Kommisjonen har ønsket å påvirke den politiske tenkning i Fellesskapet. Aksjonsprogrammet skal derfor bli forstått av og virke på Fellesskapets befolkning, det er ikke et opplegg til en økonometrisk modell, myntet på økonomer. Et nytt økonomisk, sosialt og politisk system er i ferd med å bli bygget opp på kontinentet.

Tre generelle inntrykk av aksjonsprogrammet skal her kommenteres nærmere:

Fellesskapets og Kommisjonens innflytelse i verden, viljen til å se problemer i en større sammenheng og den sterke vekt som legges på det felles ansvar og et felles handlingsmønster.

Fellesskapet har i stigende grad blitt senteret for politisk/økonomisk tenkning og initiativ både for Vest-Europa og den vestlige verden. Fellesskapets virksomhet omfatter alle sider av landenes økonomiske, sosiale og politiske liv. I høy grad blir utenrikspolitikken en del av virksomheten. Forhandlingene med Storbritannia ble knyttet sammen med sikkerhetspolitiske overveielser, med den form for samarbeide som Fellesskapet skulle ha med utenforstående land og med spørsmålet om

hvilke land Fellesskapet skulle omfatte. Den politiske og økonomiske oppbygging av kontinentet vil føre til gjennomgripende endringer i utenforstående lands samkvem med kontinentet. Håndteringen av øst/vest-spørsmålene og utviklingslandenes problemer vil måtte bli annerledes under et integrert europeisk kontinent enn den har vært tidligere. Man kan vurdere dette som en god eller betenkelig utvikling.

Aksjonsprogrammets fundamentale siktepunkt er å skape en samfunnsform på kontinentet som vil utgjøre en politisk og økonomisk enhet, som vil ha felles økonomiske og politiske grenser utad og som taler med en tunge i internasjonale spørsmål. Det kan være langt frem før dette mål er nådd, men politikere både i øst og vest synes å være innstilt på at utviklingens retning er klar. For «Europa-idealistene» er dette en livsoppgave, og deres syn har vunnet sterk bredde i befolkningen, til tross for nasjonalistiske motstrømninger. For amerikanerne har en europeisk samling, økonomisk og politisk, vært et hovedpunkt i deres utenrikspolitikk, i alle fall inntil for nylig. For Sovjets vedkommende har Krusjtsjov erkjent at Fellesskapet er kommet

for å bli, uansett om man liker det eller ikke, og har antydning at man for fremtiden står overfor «spørsmålet om mulighetene for økonomisk samarbeid og fredlig økonomisk konkurranse, ikke bare mellom enkelte land med forskjellig sosiale systemer, men også mellom deres økonomiske grupperinger». Organiseringen av kontinentet vil skape nye situasjoner som verden for øvrig vil føle seg tvunget til å svare på: Fellesskapet vil kunne bestemme hvilke økonomiske og politiske spørsmål som skal bli ansett for å være «viktige» og som verden derfor blir opptatt av, og på hvilken måte man skal løse disse spørsmålene.

Det annet hovedtrekk ved Kommissjonens aksjonsprogram er evnen og viljen til å se den økonomiske virksomhet i en større sammenheng, og til å løse enkeltspørsmålet innenfor et sluttet økonomisk system. De samarbeidsorganisasjoner som vi hittil har hatt i den vestlige verden, har i det vesentlige tatt seg av partielle problemer som er blitt behandlet mer eller mindre isolert fra det økonomiske og politiske liv for øvrig. Oppbyggingen av et integrert europeisk samfunn må ifølge aksjonsprogrammet, bli angrepet *samtidig* fra alle sider av landenes økonomiske og sosiale liv. Det er den samme betraktningssåte som har vært av vesentlig betydning i etterkrigstidens økonomiske politikk på den *nasjonale* plan. De politiske organer har fått økende kjennskap til økonomiske sammenhenger og har vist en økende vilje til å vurdere enkelttiltak i lys av målsettingene for den økonomiske politikken som helhet. Arbeidsmetoden adskiller seg sterkt fra de samarbeidsformer som er fulgt i GATT, IMF, EFTA og OEEC. Økonomisk integrasjon mellom medlemmene av EFTA søkes nådd gjennom frihandel for industrivarer. Frihandelen er da definert negativt; det er forbudt å pålegge toll eller å kvoteregulere importen. Formålet med forbudet er å stimulere til en mer hensktmessig produksjonssammensetning for frihandelsvarer innenfor EFTA-området (høyere produktivitet, større handel). Liberalisering av varebyttet innenfor OEEC og EFTA har uten tvil hatt den tilsiktede og gunstige virkning generelt sett.

Men en gunstigere produksjonssammensetning vil ikke nødvendigvis i alle tilfelle bli resultatet av liberaliseringen. Virkningen av de komparative produksjonsfordeler kan bli opphevet ved andre private eller statlige tiltak, f. eks. gjennom en monopolistisk organisering av produksjons- og salgsvirksomheten og ved den interne skatte- og avgiftspolitik. Frihandelen er ofte et utilstrekkelig virkemiddel for å oppnå en spesialisering mellom landene. Den er bare én blant mange måter å løse dette problemet på. En alminnelig liberalisering av utenrikstransaksjoner for varer, tjenester og kapital av den type man har hatt i OEEC og EFTA kan derfor være den minst tilfredsstillende form for økonomisk integrasjon innenfor et større område. Liberaliseringen forutsettes å lede investerings- og produksjonsvirksomheten inn i et optimalt spor ved hjelp av Adam Smith's usynlige hånd. En integrasjon som søkes iverksatt bare gjennom denne type virkemiddel (eller rettere avskaffelse av virkemiddel) vil bli meget begrenset og ikke alltid fordele fordelene likt på alle land som deltar i integrasjonsarbeidet. Av særlig betydning er det at industrisamfunn har en tendens til, under «frie forhold», å ekspandere sterkest i områder hvor industrien allerede på forhånd er konsentrert. Ifølge aksjonsprogrammet vil «de store ulikheter i levevilkår og økonomiske utviklingsnivå mellom de forskjellige områder i Europa ikke automatisk bli utjevnet innenfor rammen av en liberal økonomisk politikk og konkurranse på like vilkår. Av historiske årsaker har de forskjellige områder ikke en felles utgangsstilling, og det er derfor grunn til å frykte at opprettelsen av Fellesmarkedet vil forsterke de gjeldende ulikheter». Liberaliseringstiltakene må følges opp på det «interne plan» gjennom en felles organisering av den økonomiske politikken for øvrig. En side av denne interne politikk er utformingen av en mellomfolkelig kartellovgivning og et kontroll- og rettsapparat som sørger for at lovene følges. En annen side er utformingen av retningslinjer for avgiftspolitikken. En tredje side er en politikk for lokaliseringen av industrielle nyinvesteringer.

Alle sider omfattes av aksjonsprogrammet.

Det kan således hevdes at den endring i investerings- og produksjonsvirksomheten som liberaliseringen av utenrikstransaksjoner tilsikter, lettere og mer effektivt kunne oppnås direkte ved at landene ble enig om en bestemt investerings- og produksjonspolitik. Utformingen av en slik politikk på det interne plan ligger implisitt i Kommissjonens forslag om økonomisk programmering. Når vi i Vest-Europa startet integrasjonsarbeidet med utgangspunkt i internasjonal frihandel, så skyldes dette sannsynligvis en alminnelig vanetenkning om at internasjonalt samarbeide i første rekke knytter seg til landenes varebytte. Samtidig kunne vi ved denne samarbeidsordning bevare forestillingene om at vi fortsatt hadde i behold den nasjonale suverenitet over vår egen økonomiske politikk på sentrale felter, slik som investeringspolitikken, skatter, sosiale forhold osv. Nasjonal suverenitet i tradisjonell forstand og økonomisk integrasjon er imidlertid uforenlig. I den grad det har vært mulig for oss å bevare vår nasjonale suverenitet innenfor OEEC og EFTA er årsaken den at en integrasjon ikke har funnet sted. Hvis på den annen side norsk næringsvirksomhet skulle bli fullstendig integrert med en europeisk eller atlantiske økonomi, vil en nasjonal suverenitet være uten vesentlig reelt innhold. Vårt økonomiske og sosiale liv ville da bli en del av det europeiske eller atlantiske samfunn og en «norsk» politikk i dette samfunn ville i det vesentlige bli begrenset til den innflytelse som vårt næringsliv og våre politiske organer kan øve på samfunnets felles økonomiske politikk. Nasjonal suverenitet i tradisjonell forstand kan bare bevares i den utstrekning vi gir avkall på å integrere oss og samarbeide med andre land.

I et integrert samfunn, av den type som Fellesskapet vil utvikle på Kontinentet, må politiske beslutninger treffes i andre former og etter andre regler enn dem som gjelder for statenes nasjonale suverenitet i tradisjonell forstand. Et integrert samfunn av flere land må innføre et prinsipp om mellomfolkelig solidaritet. Denne solida-

ritet tar formen av en felles politikk som er basert på et felles ansvar for problemer som samfunnet står overfor, uansett i hvilke saker og distrikter de melder seg. Økonomisk/politiske avgjørelser må da, i henhold til aksjonsprogrammet, bli truffet etter felles drøftelser av felles organer som forsøker å avveie de ulike befolkningsgruppers interessetsetninger. Etter som samarbeidsformene utvikles videre og de europeiske lands økonomiske og sosiale liv knyttes fastere sammen i en enhet, vil interessetsetningene i stadig mindre utstrekning følge de tidligere geografiske grenser. Skillelinjene i interessekonflikter vil gå mellom befolkningsgrupper, næringsgrupper og distrikter. Håndteringene av økonomiske spørsmål gjennom en fellespolitikk er ledetråden i Kommisjonens aksjonsprogram.

I jordbruket er fellespolitikken kommet til uttrykk i et prissystem som skal gjelde for alle land, i felles støtteordninger for produksjon og avsetning av matvarer og i en felles finansiering av jordbruksstøtten på basis av de avgifter som landene vil legge på importerte matvarer. Energipolitikken omfatter en felles forsyningspolitikk for olje og kull og et støtte- og saneringsprogram for mindre drivverdige kullgruver på basis av de energipriser som Fellesskapet vil holde. Innenfor sosialpolitikken skal trygdeordningene gjøres ens, slik at de trygdene underordnes noenlunde like vilkår uansett nasjonalitet. Arbeidsvilkårene skal være tilnærmet de samme for den samme type arbeid. Særlig stor interesse knytter seg til Kommisjonens forslag om en felles konjunkturpolitikk for, ifølge Marjolin's utsagn, å unngå mellomkrigstidens økonomiske utvikling som var karakterisert av en vekslende av tilbakeslag og oppgang. Fellesskapet vil bygge ut den økonomiske informasjonstjenesten, bedre den økonomiske analysemetode og etablere et handlingsapparat for Fellesskapets utøvende organer og nasjonale regjeringer. Den økonomiske vekstpolitikk og distriktsutbyggingen blir fellesoppgaver etter programmer som regjeringene utarbeider individuelt og som blir koordinert og inkorporert i en indikativ langtidsprogrammering

for Fellesskapet som helhet. Kommisjonen legger vekt på å komme frem til et felles syn på økonomiske vekstmuligheter som veiledning for de private investeringer. Pengepolitikken har tidligere i særlig sterk grad vært knyttet sammen med forestillingen om nasjonal suverenitet. Ulikhetene i landenes pengepolitikk og pengesystemer er ofte en konsekvens av de ulike metoder som regjeringene og Parlamentene følger for finansieringen av statsbudsjettet og offentlige organers virksomhet. Kommisjonens forslag om en felles pengepolitikk innenfor et føderalt sentralbanksystem bryter radikalt med 50-årenes pengepolitiske disintegrasjon som var en vesentlig årsak til de kortsiktige valutaproblemer, spekulative kapitalbevegelser osv. i denne tiden.

Systemet med felles løsninger kommer enda sterkere frem i Fellesskapets utenrikspolitikk. Handelsavtaler med 3. land skal forhandles av Kommisjonen. Det var Kommisjonen som forhandlet om verdensomfattende tollreduksjoner under den såkalte Dillon-runden, og dette vil også bli tilfelle for de forhandlinger som vil bli ført på basis av president Kennedys Trade Expansion Act. Hjelpen til de underutviklede land blir utformet etter en felles plan. Kommisjonen forhandlet seg frem til og fremla forslag om en assosieringsavtale for de 18 afrikanske stater.

Fellesordninger vil ikke under enhver omstendighet gi *bedre* løsninger på økonomiske spørsmål, verken for den enkelte stat eller for den europeiske befolkning som helhet, enn et system med flere individuelle nasjonale ordninger. En felleshåndtering av problemene kan imidlertid gjøre det lettere å få klarlagt interessekonfliktene og mulighetene for en «rimelig avveiet» politikk. Fellespolitikken behøver ikke å bety en utilstrekkelig differensiering etter lokale forhold av økonomiske virkemidler og administrativ praksis. Kommisjonens arbeidsmetoder gir en viss garanti for at de enkelte medlemslands ulike forutsetninger blir tatt hensyn til. De fleste beslutninger i Fellesskapet treffes på grunnlag av forslag av Kommisjonen som på sin side på forhånd har hatt inngående konsultasjoner med medlemsland, næringsgrupper og

fagforbund. *I hvilken grad* minoritetenes avvikende standpunkter og ønskemål vil bli imøtekommet i praksis innenfor en slik fellespolitikk for flere land, er avhengig av de politiske grupperinger i Fellesskapet til enhver tid, og politikernes vilje til å vise måtehold overfor motstandere. Utviklingen på dette felt kan ikke forutsies. Som tidligere nevnt ligger det implisitt i aksjonsprogrammet at politisk innflytelse i sterkere grad vil bli øvet av Fellesskapets politiske grupperinger på tvers av landegrensene, gjennom Europaparlamentet, Den økonomiske og sosiale komité, Kommisjonen og andre fellesorganer, og i mindre grad gjennom statenes samarbeid på regjeringsplan.

Det er en vesentlig egenskap ved politiske programmer at de ofte ikke blir gjennomført. Jeg skal ikke uttale meg om det i så fall er å beklage eller glede seg over hvis aksjonsprogrammet skulle lide samme skjebne. Noen få opplysninger kan kanskje karakterisere den reaksjon som programmet har forårsaket i det politiske miljø på Kontinentet. Pressen har gitt en forholdsvis utførlig fremstilling av programmet, i motsetning til hva som har vært tilfelle her hjemme. Hovedpunktene er kjent blant politikere, næringsorganisasjoner og fagforbund. Idéene om langtidsprogrammering har foranlediget en diskusjon i Tyskland om «planøkonomi» kontra «liberalisme». Denne diskusjon ble innledet av økonomiminister Erhard, som hadde anmodet om å få fremlegge sine syn for Europaparlamentet da det behandlet aksjonsprogrammet i november 1962. Erhardt gikk den gang sterkt i mot hva han i aksjonsprogrammet fant av «planøkonomiske» og «sentralistiske» synspunkter. Hallstein svarte på dette at kreftenes frie spill ifølge Erhardts system ikke er annet enn de sterkes frie spill med den maktesløse. Senere ble det arrangert en konferanse i Roma om dette spørsmål med deltakere fra de europeiske planleggingsinstitutter, næringsdrivende og fagforbund. Ifølge de oppfatninger som er kommet til uttrykk i Europa-parlamentet, under møtet i Roma og ved en rekke andre møter mellom politikere eller næringsdrivende, synes det klart at

en europeisk planleggingspolitikk etter de linjer som er antydnet av Kommissjonen er alminnelig akseptert og ønsket. Selv i Tyskland er det en stadig sterkere reaksjon mot den form for liberalisme som Erhard doserer (men som han svært ofte ikke praktiserer). Det ville være til mental helsebot for deler av det norske folk om en person eller institusjon som blir trodd kunne gi en beskrivelse av den økonomiske planlegging som foregår på Kontinentet, de mål den inneholder, de midler som brukes og de økonomiske og sosiale resultater som den har nådd.

Den politiske oppslutning på Kontinentet om Kommissjonens aksjonsprogram er sterk og positiv. Kommissjonen har i lengre tid arbeidet med disse spørsmål og omhyggelig følt seg frem til hva som ville kunne bli akseptert av medlemslandenes regjeringer. Flere av programmets hovedkapitler, slik som konjunkturpolitikk, økonomisk programmering, pengepolitikk, energipolitikk, er for god tid tilbake allerede tatt opp av Europa-parlamentet i form av tilrådinger og uttalelser til Kommissjonens allierte i dette spørsmål. Dette ble nylig bekreftet i en resolusjon som Europa-parlamentet vedtok i februar 1963. Parlamentet fordømmer her Frankrikes handlinger i forbindelse med bruddet i forhandlingene med Storbritannia, anmoder regjeringene om å lette andre lands tiltredelse til Fellesskapet og erklærer å gjøre alt som står i dets makt for å bistå Fellesskapet i å virkeliggjøre Kommissjonens aksjonsprogram innenfor de frister som er fastsatt. Aksjonsprogrammet har også vært foranledning til et felles politisk program som de sosialdemokratiske partier i Fellesskapet vedtok på deres 5. kongress i november 1962. Sosialdemokratene støtter sterkt opp om Kommissjonens forslag. I særlig grad går de langt i å understreke nødvendigheten av å opprette et Europas forenede stater i et politisk forbund med føderativ struktur, hvor de enkelte stater overfører sin suverenitet til de felles europeiske institutter som gir felles europeiske interesser prioritet fremfor statenes særinteresser. Europa-parlamentets myndighetsområde må derfor utvides, slik at Parlamentet før

overgangsperiodens utløp kan oppfylle de konstitusjonelle og lovgivende funksjoner som et parlament skal ha. Om den økonomiske politikken er det fremhevet at et felles europeisk planleggingsorgan er nødvendig for å gjennomføre de mål som de sosialdemokratiske partier stiller opp for Fellesskapet. Ledende representanter for de øvrige partigrupper (bortsett fra Gaulleister og kommunister) har likeledes sluttet opp om aksjonsprogrammet.

Det er fristende å tro at aksjonsprogrammet og den støtte det har fått, kan vise seg bare å bli fine talemåter om en stor idé, etter at Fellesskapet ble kjørt inn i en blindgate med bruddet i forhandlingene med Storbritannia. Medlemslandene er for tiden ikke innstilt på å treffe økonomiske og politiske tiltak før de har fått klarlagt hva som skal være Fellesskapets hovedmål med hensyn til Europas utenrikspolitiske orientering overfor USA, Sovjet og andre deler av verden, de samarbeidsformer som Fellesskapet vil søke å utvikle overfor disse verdensdeler og de politiske forpliktelser som skal gjelde mellom medlemslandene innbyrdes. Det er tre tenkelige utviklingsmuligheter:

Etter en omorganisering av sikkerhetspolitikken ifølge franske synsmåter og med tilfredsstillende garantier til Frankrike om politisk og økonomisk «uavhengighet» for Europa, kan Frankrike si seg villig til å utvide Fellesskapet til å omfatte Storbritannia og kanskje enkelte andre europeiske land. Dette vil gi en ny politisk stimulans til å føre videre den økonomiske integrasjon etter aksjonsprogrammets retningslinjer. Enkelte nye medlemsland må dog forventes å ha store betenkeligheter mot endringer i de bestående forhold, uansett i hvilken retning endringene vil gå. Visse forsinkelser kan derfor oppstå. Denne utviklingsmulighet synes for tiden å være lite sannsynlig.

Etter en tid vil medlemslandene i Fellesskapet få en stadig sterkere følelse av at konflikten med de Gaulle om Europas sikkerhetspolitikk og Europas avhengighet eller uavhengighet av andre stormakter ikke i seg selv er noen grunn til å gi avkall på de økonomiske og sosiale vinninger som en bedre

organisering av Europas økonomiske liv fører med seg. Et hovedformål med Roma-traktaten er jo å bedre levevilkårene for befolkningen. Med økonomisk styrke følger større innflytelse over økonomiske og politiske forhold i verden. Flere av de Gaulles idéer om en europeisk stormakt synes da meget rimelige. Det er ingen hellig skrift som sier at det bare er amerikanerne og Sovjet som skal bestemme verdens skjebne. Europeerne i Fellesskapet vil kanskje «gjøre det beste ut av situasjonen» og føre den økonomiske og politiske integrasjon videre under sterk fransk innflytelse, i håp om en åpning for Storbritannia og andre land senere en gang. Aksjonsprogrammet vil bli gjennomført i raskt tempo. Fellesskapet vil bli sveiset sammen i en sterk kontinentalmakt som etterhvert, i form av løsere handels- og assosieringsavtaler, vil omgi seg med europeiske satelittstater. Satelittstatene vil bli underordnet den økonomiske og politiske utvikling på kontinentet, men vil i formen ha i behold sin nasjonale suverenitet i tradisjonell forstand. Denne utviklingsmulighet er ifølge de nåværende utsikter meget sannsynlig.

de Gaulle kan ha mer vidtrekkelige intensjoner med bruddet i Brüssel. Han er en motstander av Romatraktaten og en mellomfolkelig rettsorden basert på overnasjonale politiske organer og et uavhengig mellomfolkelig rettsapparat. Overnasjonale organer kan komme i konflikt med hans politiske handlefrihet i Frankrike og overfor andre land. Han vil neppe beklage at Fellesskapet brøt sammen. Ved et slikt sammenbrudd kan muligheter åpne seg for et omfattende økonomisk og politisk samarbeid mellom Frankrike og Tyskland på et annet grunnlag enn Roma-traktaten, liknende det samarbeid om utenrikspolitikk, forsvar og kulturelle saker som nå søkes innledet ved Avtalen av 22. januar i år mellom de Gaulle og Adenauer. Andre europeiske land vil kunne bli knyttet til det nye samarbeidsgrunnlag med Frankrike/Tyskland som sentrum. Aksjonsprogrammet vil da, i den nåværende form, høre historien til. Denne utvikling må vi betrakte som en reell mulighet.

Statsråd Kjell Holler:

vår INDUSTRI- POLITIKK

Det er ikke bare handelspolitiske begivenheter som skjerper konkurransen for norsk industri, men også teknologiske og strukturelle faktorer. Kjell Holler nevner disse momenter som bakgrunn for hva vi bør satse på i industripolitikken.

under skjerpet konkurranse

Tittelen på dette foredrag reiser med en gang spørsmålet om hvordan man skal fortolke begrepet industripolitikk. Det sier seg selv at den alminnelige økonomiske politikk som føres i et land, virker inn på den industrielle utvikling. Det gjelder prispolitikken, kartellovgivningen, skattepolitikken, lønns- og sosialpolitikken, kredittpolitikken osv. Det kunne i og for seg være en brukbar fremgangsmåte å trekke fram en del elementer innen de forskjellige områder av den økonomiske politikk som kan sies å ha en særlig tilknytning til industrien, og kommentere disse. Jeg tror imidlertid ikke det er det man egentlig har i tankene når man bruker begrepet industripolitikk, og for meg faller det iallfall naturlig å legge foredraget opp på en annen måte. Jeg vil ta for meg en del aktuelle industrielle problemer slik vi i dag møter dem og arbeider med dem i Industridepartementet, og forsøke å vurdere noen av de konsekvenser og oppgaver som den skjerpede konkurranse fører med seg.

Jeg skulle tro at det er enighet om at en sterk industriell vekst så å si vil måtte representere kjernen i den alminnelige økonomiske ekspansjon i vårt land i årene fremover. Behovet for en sterk industriell vekst er naturligvis ikke noe særtrekk for vårt eget land. Det er den samme problemstilling vi finner igjen i de fleste land. For vårt eget lands

vedkommende setter imidlertid naturgrunnlaget på enkelte tradisjonelle områder en forholdsvis snever grense for videre ekspansjon.

Vi trenger et effektivt og moderne jordbruk og fiske, men det er neppe på disse områder vi ser de store muligheter for å øke primærproduksjonen. Når det gjelder skogbruket kan tømmeravvirkningen i mange år fremover ikke økes særlig uten at det går utover tilveksten i skogen. Vi er jo allerede forlenget på importbasis når det gjelder tømmer. Flere av våre kjente gruver er i ferd med å tømmes ut, og selv om nye muligheter åpnes på visse felter, synes iallfall vekstmulighetene å være begrenset til noen få områder. Hvalfangsten er en døende næring, og skipsfarten synes å være kommet inn i sin mest alvorlige strukturalarm etter krigen.

Disse og andre forhold understreker i seg selv behovet for en sterk industriell ekspansjon, dels for å skape nye arbeidsplasser, men først og fremst fordi den skaper forutsetningene for en alminnelig økonomisk vekst i vårt land og en rask utbygging av velferdspolitikken i videre forstand. Vi må også se i øynene at industrien i årene fremover vil måtte gi et stigende bidrag når det gjelder å skape de valutamessige forutsetninger for økonomisk vekst, særlig hvis krisen i skipsfarten blir langvarig. Vi må, i Norge som i

andre land, regne med at en stigende andel av yrkesbefolkningen vil gå over i den tjenesteytende sektor, og dette gjør det desto mer nødvendig på den ene side å bygge ut de direkte valutaskapende industrier, og på den annen side å utvikle importsparende produksjon, slik at man kan holde situasjonen i betalingsbalansen under forsvarlig kontroll.

De forhold jeg her har nevnt bidrar derfor til å trekke industrien sterkere inn i bildet enn tilfellet har vært tidligere. Samtidig møter vi så generelt en skjerpet konkurranse som på en rekke områder vil virke avgjørende inn på utviklingstakten og industriproduksjonens sammensetning. Man kan peke på en rekke årsaker til denne skjerpede konkurranse, og jeg vil få lov til å nevne noen iøynefallende trekk.

For det første har vi endringene i de markedsmessige forutsetninger. Tre fjerdedeler av vår tradisjonelle industrieksport er som kjent knyttet til Vest-Europa, og over to tredjedeler av den sterke eksportøkning i hjemmeindustrien har også kommet på det vest-europeiske marked.

Jeg skal ikke her animere til noen diskusjon om fellesmarkedet, men jeg finner det naturlig å ta som utgangspunkt at de markedsmessige forutsetninger i årene fremover vil bli av en ganske annen karakter enn de industrien har arbeidet under i det forgangne

tidsrom. For det første er vi allerede med i et marked som omfatter 90 millioner mennesker, der toll og restriksjoner stadig reduseres. For det annet ligger situasjonen slik an at blir de øvrige EFTA-land medlemmer eller assosiert med fellesmarkedet, må det være grunn til å anta at Norge også finner en tilfredsstillende tilknytning til et større marked. Spesielt når det gjelder industrien er situasjonen som kjent den at også de såkalte assosieringstilhengere i Stortinget gikk inn for at assosieringen som minimum burde omfatte en tollunion for industriens vedkommende. Hvorvidt dette er et *realistisk* alternativ skal jeg ikke gå nærmere inn på her. Jeg bare konstaterer at 148 av våre 150 stortingsmenn er innstilt på en linje som innebærer tollfri adgang for norsk industri til et vest-europeisk marked. Det ligger i dagen at disse nye markedsdannelser representerer en helt avgjørende endring av konkurransevikårene for norsk industri.

Den annen årsak til den skjerpende konkurranse finner vi i den generelle teknologiske utvikling, som dels av egen kraft, men også dels i forbindelse med dannelsen av stormarkedene, synes å kalle på en forsert teknisk og organisatorisk rasjonaliseringsprosess.

En tredje årsak er den teknologiske utvikling på visse spesielle områder der norsk industri tradisjonelt har hevdet seg godt, men hvor nye utviklingstendenser i sterk grad synes å skjerpe våre vekstproblemer.

En fjerde årsak finner vi i den pågående integrasjonsprosess. Jeg tenker da ikke på integrasjonen mellom landene, men mellom bedrifter i næringslivet, dvs. endringer i den industrielle organisasjon. Det dreier seg dels om *horisontal* integrasjon som innbefatter sammenslutning av bedrifter på samme trinn i foredlingsprosessen, og som gir muligheter for sterkere spesialisering i de enkelte bedrifter og fellesskap i salg, finansiering, forskning m. v. Dessuten kommer den *vertikale* integrasjon inn gjennom en organisatorisk sammenbinding av råvareproduksjon og videreforedling, — en utvikling som ofte synes å være motivert ut fra markedsstrategiske hensyn.

En femte årsak finner vi i den industrialiseringsprosess som pågår i utviklingslandene, og som på en del felter allerede har skapt betydelige konkurranseproblemer for eldre industriland med høyere lønnsnivå. Forskyvninger i konkurranseforholdene ved at nye land med billig arbeidskraft og betydelige naturressurser kommer inn i bildet, må utvilsomt ventes i stigende grad i fremtiden.

Endelig vil jeg som en siste årsak til den skjerpede konkurranse for norsk industri nevne den strukturelle overkapasitet som vi for tiden synes å stå overfor på flere viktige områder. Jeg ser i denne sammenheng bort fra de mer utpreget konjunkturmessige svingninger på spesielle områder som forhåpentligvis må sies å være av mer forbigående varighet.

De forskjellige årsaker til skjerpet konkurranse som jeg her har nevnt virker — selvsagt med varierende utslag fra område til område — inn på våre industrielle vekstmuligheter og på vurderingen av spørsmålet: Hvor bør vi satse?

Det kan være naturlig å dele problemet inn i to hovedområder. For det første spørsmålet om utnyttningen av vårt eget råstoff- og energigrunnlag og videreforedling basert på dette grunnlag. For det annet spørsmålet om videreforedling generelt, dvs. problemet med å få til en større industriell bredde basert på teknisk know-how og forskning, og utnyttning av de markedsmessige muligheter som veksten og forandringen i forbruket kontinuerlig fører med seg. La meg først få kommentere noen av de områder hvor vi har naturlige ressurser.

Spørsmålet om videreforedling av havets og skogens råstoffer har jo i lang tid stått på dagsordenen og representerer en naturlig og nødvendig utviklingslinje. Med vår strategiske beliggenhet i forhold til havets råstoffer og de muligheter dette innebærer bl. a. for kvalitetsproduksjon, skulle vi ha gode sjanser for å komme med i den raske ekspansjon i produksjonen av foredlede fiskeprodukter. Kan vi makte å løse de organisatoriske og vel også til en viss grad sosiale og yrkesmessige problemer som reiser seg på dette område, vil vi dessuten så og si som bi-

produkt løse en del distriktsproblemer i vanskeligstilte strøk av vårt land, først og fremst nordover.

I treforedlingssektoren er forholdet at vi fremdeles eksporterer 7—800 000 tonn tremasse og cellulose, dvs. produkter som for en stor dels vedkommende representerer en mer beskjedne foredling. Vi har utvilsomt nasjonaløkonomiske gevinstmuligheter for atskillig hundre millioner kroner gjennom høyforedling av tømmerstokker. Vi må sette meget inn på i vårt land å fremme denne utvikling, og deltakelse i større markeder vil utvilsomt lette prosessen.

Innenfor våre mer tradisjonelle eksportindustrier knytter det seg særlig interesse til utviklingen av den kraftkrevende industri. Vi har som kjent store reserver av relativt rimelig kraft, og under den skjerpede konkurranse, vi vil stå overfor i årene fremover, skulle man tro at det ville være prinsipiell enighet om det riktige i å satse sterkt på dette område, selv om det selvsagt vil være delte meninger om *hvor sterkt* man skal satse. Vi produserer i dag nærmere 35 milliarder kWh pr. år og har kraftreserver som teoretisk muliggjør en samlet produksjon på 130 milliarder kWh. Nå må man være klar over at det ikke vil være praktisk politikk å bygge ut all denne kraften. For det første representerer en del av de siste kraftkilder relativt kostbar kraft som det neppe noen gang vil komme på tale å bygge ut, og dessuten ligger det i tiden at man finner det riktig å legge stadig sterkere vekt på naturvernensyn, noe som også tilsier en nøye vurdering av den økonomiske vinning ved kraftutbyggingen på den ene side og naturvernensyn og deres betydning for folkets alminnelige velferdsnivå på den annen side. Vi regner imidlertid med at vi iallfall kan bygge ut en produksjon på nærmere 80 milliarder kWh av såkalt billig eller relativt billig kraft.

Jeg vil imidlertid gjerne ha sagt at man ikke må overvurdere de konkurransemessige fortrinn som vår vannkraft representerer. For det første skal den til en viss grad kompensere det forhold at det i mange tilfelle er relativt dyrt å reise industri i Norge, og dessuten

det forhold at vi ligger mindre heldig til rent transportøkonomisk i forhold til de dominerende markeder. For det annet har det i løpet av relativt få år funnet sted en ganske bemerkelsesverdig utvikling når det gjelder mulighetene for å skaffe billig energi fra andre kilder, først og fremst naturgass og olje. Prisene har her gått relativt sterkt nedover, mens kraftprisene i vårt land i de senere år har steget ikke ubetydelig.

Dette er et forhold som vil bli forsterket etter hvert som vi må gå løs på de nye dyrere kraftkilder. Vi har jo stort sett begynt med de billigste naturligvis. Når det gjelder atomkraften, skal ikke jeg her kaste meg inn i den diskusjon som for tiden pågår på atomkraftens plassering i energisektoren. Den vil neppe i overskuelig tid bli en stor konkurrent til vannkraftverk som er nedskrevet. Med en avskrivningstid på 25 år på våre nye store kraftverk vil vi, når avskrivningen er foretatt, være i stand til å produsere energi til priser som det skal noe til å konkurrere med. Dette er for så vidt et forhold som tilsier at vi i de nærmeste 10—15 år satser så mye på kraftutbyggingen som overhode mulig. En sak for seg er at utviklingen innenfor atomsektoren på en måte må sies å være uberegnelig. Man kan ikke se bort fra at det kan komme nyskapingen som forrykker bildet. Det er derfor under enhver omstendighet all grunn til å delta i og følge meget nøye med i utviklingen, da vi her står overfor forhold som på lengre sikt kan bli av stor betydning for uformingen av vår egen energipolitikk.

Endelig har vi de produksjonstekniske og markedsmessige endringer innenfor en del kraftkrevende industrisektorer som jeg har berørt innledningsvis og som fører med seg at det forsprang vi har gjennom billig vannkraft så og si blir «spist opp» ved at den tekniske utvikling har gått i disfavør av de tradisjonelle produksjonsmetoder. Typiske eksempler på dette har vi i kvelstoffsektoren og karbidsektoren. Det er forlengst en kjent sak at skulle Norsk Hydro i dag ta opp produksjon av sitt tradisjonelle produkt på et helt nytt industristed, ville de etter alt å dømme forlate elektrolysemeto-

den og basere seg på bruk av olje. Dette forhindrer ikke at det fortsatt vil være en riktig politikk også å øke kvelstoffremstillingen etter tradisjonell metode ved en utvidelse av produksjonen på de eksisterende produksjonssteder, dvs. ved å «henge på» nye produksjonsledd som kan innebære en rimelig marginalinvestering og representere mer effektiv utnyttelse av de totale investeringer som tidligere er foretatt på disse steder. Men utviklingen på dette feltet representerer et markert «skudd for baugen».

Når det gjelder karbid har vi opplevet noe lignende. Veksten i den petrokjemiske industri har her ført mer seg nye metoder som har gjort at man i lengre tid faktisk har vært sterkt i tvil om det i hele tatt vil være forsvarlig å satse på denne industrielle klassiker etter den tradisjonelle produksjonsmetode. Under enhver omstendighet synes det klart at den skjerpede konkurranse her tvinger fram en integrasjon mellom fremstilling og videreforedling av råstoffet, f. eks. til plast og andre ferdigvarer. Det påtenkte prosjekt på Verdalsøra er inntil videre stilt i bero, men man arbeider med spørsmålet om å få en definitiv klarlegging av de forskjellige forhold på dette område og det er derfor for tidlig å si om dette er et prosjekt som må droppes eller ikke.

I ferrolegeringssektoren, og da særlig ferrosilicium, synes den strukturelle overkapasitet som i flere år vil være til stede, å måtte virke sterkt bremsende på ny vekst. Norge har en sterk posisjon på dette område og vi dekker om lag 30 prosent av Vest-Europas forbruk. Ferrosilicium ekspanderer i takt med stålforbruket og man kan selvsagt si at man her står overfor en usikkerhetsfaktor, idet stålforbruket kan svinge temmelig fort fra ett år til et annet. I og med at det først og fremst er Vest-Europa som representerer vårt aktuelle arbeidsområde, synes forholdene på dette marked å føre med seg at ny ekspansjon av betydning først vil kunne komme i siste halvdel av 1960-årene.

I jern- og stål-sektoren er det etter hvert Norsk Jernverk som er kommet til å innta den dominerende stilling. I og for seg skulle vi

ha relativt gode forutsetninger i denne sektor i og med at vi har egne råstoffer som foredles gjennom elektrisk smelting. Vi står her overfor et produksjonsområde der langtidsutviklingen i meget sterk grad vil bli bestemt av de løsninger som måtte bli funnet når det gjelder vårt lands forhold til et vest-europeisk fellesmarked. Den usikkerhet man har for øyeblikket har ført med seg at man har måttet pålegge bedriften å utsette en del investeringer, investeringer som opprinnelig hadde sin begrunnelse i at vi var med i et frihandelsområde som etter hvert ville representere et ganske stort toll- og restriksjonsfritt marked. Går Storbritannia med mens Norge skulle bli stående utenfor, vil dette måtte føre til ganske kraftige omlegninger av investeringspolitikken for å møte den nye konkurransemessige og markedsmessige konstellasjon som dette vil føre med seg.

Et interessant område i rask utvikling har vi i magnesiumsektoren, et lettmetall som vel krever ennå større kvanta elektrisk energi pr. tonn enn aluminium, og som bare har en vekt på 2/3 av aluminiumen. Den lave vekt indikerer hvilke betydelige muligheter dette metall kan få på lengre sikt når man finner fram til riktige og hensiktsmessige teknisk-økonomiske løsninger for anvendelse av av metallet, en prosess som er i full utvikling. Skulle f. eks. bruken av dette metall slå gjennom med stor styrke i verdens bilindustri, åpner det seg jo et ganske eventyrlig marked på lengre sikt. Norsk Hydro er en av verdens største produsenter på dette område og bedriften planlegger en betydelig ekspansjon. Ved en produksjon på 30 000 tonn på Herøya er det fullt der, og en ytterligere ekspansjon vil da måtte innebære etablering på et nytt sted i vårt land. Vi har betydelige fordeler når det gjelder den produksjonsmetode som i dag brukes, men vi må være klar over at vi også her står overfor mulighetene for en alternativ produksjonsteknisk løsning som innebærer et langt mindre kraftforbruk, og følgelig en tilsvarende relativ svekkelse av vår konkurranseevne på dette punkt. På det nåværende tidspunkt tør jeg imidlertid ikke uttale meg

nærmere om disse utviklingstendenser.

Et av de mest betydningsfulle områder innenfor den kraftkrevende industri som jeg gjerne vil få kommentere noe nærmere, er aluminium. Vårt land kom som kjent tidlig med i aluminiumsproduksjonen, men i beskjedne målestokk. Det var først etter den annen verdenskrig at vi for alvor gjorde vårt inntog på dette produksjonsområde. Kapasiteten i dag ligger på om lag 200 000 tonn til en samlet produksjonsverdi av om lag 700 millioner kroner. Ved en ytterligere ekspansjon på de bestående produksjonssteder kan vi i midten av 1960-årene komme opp i en produksjon på mellom 250 og 300 000 tonn. Det store spørsmål er imidlertid om man skal ta sikte på en ytterligere sterk vekst ved å etablere ny aluminiumindustri på en del steder i vårt land.

Når det gjelder aluminium befinner vi oss for tiden i en på mange måter paradoksall situasjon. På den ene side foreligger det en meget betydelig overkapasitet på dette område og særlig i USA og

Canada er utnyttningen av den bestående kapasitet mangelfull. Kampen om markedene er derfor meget hard, og prisene er det siste år blitt redusert. Samtidig med denne situasjon arbeides det med en rekke investeringsplaner rundt omkring i verden nettopp når det gjelder aluminium, og dette er da også tilfelle i vårt eget land. Forklaringen ligger selvsagt i forventningene om en betydelig stigning i forbruket fram mot siste halvdel av 1960 årene.

At forbruket kommer til å stige av dette meget anvendelige metall må være helt på det rene, men risikoen knytter seg naturligvis til spørsmålet hvor raskt. En kan gjøre seg atskillige refleksjoner omkring denne situasjon. Skal det forhold at andre land planlegger en sterk stigning i produksjonen føre til at vi i Norge holder oss tilbake og avventende, eller skal vi ta nettopp denne aktivitet i utbyggingssektoren som et tegn på at de fleste regner med så vidt sterk vekst i fremtiden at det er riktig å satse tidlig for å komme med For vårt vedkommende måtte da begrunnelsen være at vi skulle

ha relativt gode forutsetninger for å produsere rimelig på dette område, slik at vi trass i en sterk konkurranse skulle kunne hevde oss på en tilfredsstillende måte.

Jeg for mitt vedkommende heller til den oppfatning at når det gjelder så langsiktige investeringer som det her dreier seg om, har man ingen sjans til å komme med i utviklingen hvis man satser for sent. Det knytter seg selvsagt en risiko til utviklingen på lengre sikt, men her skal man være klar over at det er ikke myndighetenes vurdering av risikomomenter som alene er avgjørende. De prosjekter som det arbeides med skal realiseres av bestående bedrifter som selvsagt ikke vil gå til slike kjempemessige investeringer uten at det ligger en forretningsmessig vurdering bak, dvs. at de alt i alt finner det er berettiget å ta den risiko som ligger i å investere på dette område.

I den melding om utbygging av kraftkrevende industri som Regjeringen for kort tid siden la fram for Stortinget, tar man sikte på som minimum å etablere 4 aluminiumsverker på nye steder. Det

All mulig
bankmessig
service!

KREDITKASSEN

Christiania Bank og Kredittkasse

LANDETS ELDSTE FORRETNINGSBANK

OSLO

Arendal - Bagn - Dokka - Drammen - Elverum - Fagernes - Hamar - Hønefoss - Lena
Lillehammer - Moss - Mysen - Narvik - Otta - Trysil - Tynset

som for øyeblikket har kommet lengst, er som kjent prosjektet på Husnes i Hordaland, der det dominerende utenlandske innslag kommer fra det sveitsiske konsern ALIAG. Slik situasjonen ligger an skulle det vel være gode muligheter for at dette prosjekt definitivt kan bringes i havn, og det vil i så fall representere det største utenlandske investeringsprosjekt i vår historie opp til i dag. For det annet arbeider Elektrokemisk med planer om å etablere aluminiumproduksjon på Lista. Norsk Hydro overveier et lignende alternativ plassert på Karmøy og endelig vil det være naturlig for Årdal og Sunndal Verk å gå videre, parallelt med utbygging til optimal kapasitet på de steder der selskapet i dag driver produksjon. Regereringen har ikke tatt standpunkt til et eventuelt femte verk. En kan for så vidt også like gjerne kalle det et eventuelt fjerde verk hvis Norsk Hydro i første omgang skulle foretrekke å satse på andre alternativer enn aluminium på Vestlandet.

Under enhver omstendighet er det på det rene at en så vidt sterk ekspansjon på aluminiumsektoren som man tar sikte på, forutsetter et betydelig samarbeid med utenlandsk kapital, enten direkte gjennom etablering av felles selskaper, eller gjennom etablering av langsiktige salgssavtaler. Et samarbeid med utenlandske interessenter på dette område byr utvilsomt på flere fordeler. For det første vil det ikke være riktig å skaffe til veie de betydelige kapitalmengder som trengs for denne ekspansjon utelukkende via norske kapitalmarkeder. For det annet står vi i aluminium overfor et eksempel på den sterke integrasjonsprosess som jeg nevnte innledningsvis, i dette tilfelle vertikal integrasjon ved at produksjon og videreforedling av aluminium i stigende utstrekning finner sted innenfor samme selskap, et forhold som i høy grad bidrar til å skjerpe konkurransen på den gjenstående «frie» del av markedet. Alt i alt er Industridepartementet av den oppfatning at mulighetene for en betydelig ekspansjon skulle være til stede.

Departementet har også i flere år arbeidet med spørsmålet om norsk videreforedling av aluminium, og spørsmålet har vært gjen-

stand for debatt i Stortinget. Vi har en viss videreforedling i Norge i dag, men den er beskjeden i forhold til den betydelige råvareproduksjon vi har. For tiden synes det å ligge slik an at det ikke knytter seg merkbare produksjonstekniske fordeler til å legge videreforedlingen vegg i vegg med råvareproduksjonen. Følgelig er tendensen fremdeles at videreforedlingsanleggene legges i nærheten av de store forbrukersentra for aluminium. Transportøkonomiske forhold gjør da at Norge med sin beliggenhet får betydelige handicaps i konkurransen. Dette er en meget beklagelig situasjon, idet videreforedling av råstoffene rent generelt representerer en sentral linje i vår industripolitikk. Kunne vi videreforedle ytterligere 100 000 tonn aluminium, kunne vi plusse minst 200 millioner kroner på produksjonsverdien. Departementet arbeider med dette spørsmål, men det er ennå for tidlig å si hvilke resultater som kan komme ut av det.

La meg som avslutning for den kraftkrevende sektors vedkommene nevne spørsmålet om et nytt storanlegg i Hauge i Dalane basert på våre titanmalmforekomster. Det har vært ført forhandlinger om dette prosjekt som innebærer en betydelig videreforedling av norske råvarer, men spørsmålet er ennå ikke definitivt avklart selv om det vel kan sies å være ganske gode muligheter. Et anlegg av naturlig størrelsesorden på dette område vil antakelig kreve industrielle investeringer på mellom 250 og 300 millioner kroner, og et kraftforbruk på 1 milliard kWh. Hvis man ikke får til denne videreforedling, som for en betydelig del må baseres på utenlandsk kapitaltilførsel, synes det å spøke stygt for den nåværende gruveproduksjon, idet konkurransen har tiltatt meget kraftig nettopp i denne sektor.

Jeg skulle anta at svært mange i forbindelse med de utbyggingsprosjekter jeg hittil har berørt sitter med et spørsmål på tungen: Er det mulig å skaffe til veie de store kraftkvanta og de betydelige kapitalbeløp som må reises over det norske kapitalmarked, uten at dette går ut over de øvrige næringslivs kapital- og kraftbehov? Når det gjelder kapital siden vil

selsagt svaret først og fremst avhenge av *hvor* stor utenlandsk kapitalimport man kan få. Her er imidlertid situasjonen den at Regeringen har stilt opp som forutsetning for dette utbyggingsprogram at man får en tilstrekkelig stor kapitalimport knyttet til dette. Hvis det viser seg ikke å bli mulig, må man ta opp til overveieelse å redusere tempoet i ekspansjonen, nettopp av hensyn til de øvrige kapitalbehov som man vil møte i årene fremover. Jeg kan for øvrig når det gjelder investeringsbudsjettet i årene fremover for industriens vedkommende, peke på at under forutsetning av at den totalramme som er stilt opp for investering i industri og bergverk i langtidsprogrammet 1962—65 kan føres videre på lengre sikt, er departementet av den oppfatning at man vil kunne gjennomføre en betydelig utvidelse av investeringene i kraftkrevende industri uten at det vil begrense mulighetene for å løse andre viktige investeringsoppgaver i industrien. For nærmere vurdering av de beregninger og forutsetninger som knytter seg til denne påstand, nøyer jeg meg med å henvise til stortingsmeldingen om utbygging av vannkraft og kraftkrevende industri.

Et lignende forhold gjelder for øvrig også kraftsiden. En har i den samme melding utarbeidet en prognose som viser at med det nåværende tempo i kraftutbyggingen, vil det bli rom for en langt større ekspansjon i de kraftkrevende industrier i 1960-årene enn den en hadde i 1950-årene. Når en da dessuten tar i betraktning at en i siste halvdel av 1960-årene antakelig vil nå en større metningsgrad i de øvrige forbruksgrupper, kan situasjonen simpelt hen bli den at selve tempoet i kraftutbyggingen i stigende grad vil avhenge av det tempo vi makter å holde når det gjelder utbygging av kraftkrevende industri. Det utbyggingsprogram som jeg har skissert, skulle derfor kunne innpasses i vår kraftbalanse på en slik måte at vi får en rimelig avveining mellom kraftanvendelsen til ulike industrier og behov i vårt land.

Så meget når det gjelder vekstmulighetene og problemene innenfor den mer tradisjonelt betonte

eksportindustri som i særlig grad har sin tilknytning til vårt naturgrunnlag. Når det gjelder det annet hovedområde, videreforedling generelt, vil det i virkeligheten i det vesentlige si utviklingen i det som et stadig mer misvisende ord kalles for hjemmeindustrien. Går vi en del år tilbake i tiden, kan man vel si at det var et temmelig markert og skarpt skille mellom hjemmeindustrien og eksportindustrien. Skillet har i mange år utvilsomt vært atskillig mer markert enn f. eks. tilfellet har vært i vårt naboland Sverige. Det er klart at dette er en svakhet. En kombinert eksport- og hjemmeindustribedrift som opererer på flere markeder, vil selvsagt ha atskillig lettere for å tilpasse seg i en omstillingsprosess som innebærer at man i sterkere grad enn før må satse på eksporten. De har atskillige erfaringer, kjenner markedet og har bygd opp et apparat som kan danne en plattform for videre arbeid. Når det derimot gjelder bedrifter som praktisk talt helt og holdent har arbeidet innenfor et lite hjemmemarked, mangler disse forutsetningene. For store deler av norsk hjemmeindustri som stort sett har vært innstilt på å arbeide på et lite nasjonalt marked, vil følgelig overgangen til større markeder med den skjerpede konkurranse det fører med seg, kreve en betydelig tilpasning og omstilling. I realiteten er vel situasjonen den at det antakelig vil skje større forandringer i et lite lands hjemmeindustri enn i tilsvarende industrier i større industriland, som forutsetningsvis allerede er tilpasset et større hjemmemarked. En slik omstillings- og tilpasningsprosess vil måtte berøre de fleste sider av en industribedrifts virksomhet. Det vil kreve en alminnelig teknisk, merkantil og fagmessig opprustning. Med utgangspunkt i en del spesielle trekk ved norsk hjemmeindustri, kan det være grunn til å peke på enkelte særlig viktige oppgaver og problemer.

Forutsetningene for å utnytte fordelene ved et større marked er selvsagt at man kan eksportere. Dersom frigjøringen av markedene bare skal føre til at varestrømmen til Norge øker, vil hjemmeindustrien uvegerlig gå tilbake. Det kreves derfor en offensiv holdning,

og i de senere år har en rekke av hjemmeindustriene tilskyndet av EFTA-samarbeidet inntatt en slik holdning, noe som ikke minst er kommet til uttrykk i eksporttallene fra hjemmeindustrien. Mens eksporten fra hjemmeindustrien i 1949 utgjorde ca. 100 mill. kroner vil den i 1962 antakelig komme opp i mellom 1350 og 1400 mill. kroner. I denne sammenheng kan det være av interesse å nevne at i tidsrommet fra 1959 til 1961 økte eksporten fra de tradisjonelle eksportindustrier med ca. 280 mill. kroner, mens hjemmeindustriens eksportøkning i samme tidsrom utgjorde 425 millioner kroner. Nå kan man kanskje si at denne sammenligning ikke er helt fair overfor de tradisjonelle eksportindustrier idet jo året 1961 på flere områder var preget av særlige salgsproblemer for eksportindustrien. Men tallet er likevel interessant fordi det viser så sterk vekst i hjemmeindustriens eksport. Situasjonen er for øvrig den at hvis vi tar for oss økningen i nettoeksporten fra 1950 til 1960, altså i løpet av en 10 årsperiode, har de kraftkrevende industrier hatt en andel av eksportøkningen på 33 prosent, treforedlingsindustrien 21 prosent og hjemmeindustrien 32 prosent. Hjemmeindustrien har med andre ord stått for bortimot 1/3 av eksportøkningen i dette tidsrom. Dette viser at det foregår en gradvis endring i eksportens sammensetning fra ensidig vekst for råvarer og halvfabrikata i retning av en større andel av høyforedledede varer. Dette er en utvikling som innebærer en industriell modningsprosess. Noe av forklaringen må selvsagt søkes i den teknologiske utvikling som fremskynder en mer spesialisert produksjon som igjen krever større markeder og fremtvinger eksport. På en rekke felter står man også overfor en langsommere forbruksutvikling på hjemmemarkedet slik at bedrifter som ønsker å holde et høyere utviklingstempo simpelthen må finne større rom gjennom eksport.

Det er særlig verkstedindustrien som regnet i millioner kroner, har hevdet seg best, men bransjer som tekstil-, møbel-, maling, lakk og gummivareindustri har også hevdet seg bra. Likevel kan man vel si at den alminnelige situasjon i hjemmeindustrien i det store og

hele er at man mangler eksporterfaring og et fast etablert salgsskema i utlandet. Eksportarbeidet har i en viss utstrekning vært preget av improvisasjon og forsøk. En stabil eksportutvikling forutsetter selvsagt et målbevisst arbeid etter langsiktige planer.

Sviktende leveringsevne har også vært en vesentlig årsak til at norske eksportører ikke har fått fotfeste på utenlandske markeder. Dette henger dels sammen med at bedriftene har vært for små, men de spesielle forhold på det norske marked har også ledet til at de norske hjemmeindustribedrifter vel i for sterk grad har satset på for mange hester. Forholdet ved et større marked tilsier en sterkere grad av spesialisering og variantbegrensning som er nødvendig både når det gjelder eksport og når det gjelder salg på eget hjemmemarked.

I denne forbindelse kan det være grunn til å omtale det strukturelle problem som vi står overfor ved at norsk hjemmeindustri gjennomgående består av atskillig mindre bedrifter enn tilfellet er i tilsvarende industrier i større land. Vi er sparsomt utstyrt med de større bedrifter og konserner som ofte gjennom underleveranseavtaler etc kan virke som samlepunkter og kraftsentra i de større lands industrier. I et stormarked er dette strukturellekk selvsagt en avgjort svakhet. Dette melder seg i mange forhold, både når det gjelder forskning, produktutforming, produksjonsteknikk, finansiering og ikke minst når det gjelder salgsorganisasjon. Jeg vil spesielt fremheve at effektivt eksportarbeid og utviklingen av spesialisert produksjon krever større organisatoriske enheter enn vi har i Norge i dag. Spesialisering av mindre produksjonseenheter kan ofte være direkte farlig dersom bedriftene ikke har en større organisasjon å støtte seg til.

Nå kan man selvsagt si at det alltid er blitt hevdet at de små bedrifter vil ha vondt for å klare seg. Jeg ser for så vidt ikke så pessimistisk på de mindre bedrifters fremtid generelt. Rent umiddelbart har vi en tendens til å forestille oss at en bedrift må være stor for å drive masseproduksjon, og det gjelder selvsagt innenfor mange forbrukerområder

som f. eks. biler, vaskemaskiner, kjøleskap osv. Men like sikkert er det at en liten bedrift gjennom en riktig spesialisering og begrensning *også* kan drive masseproduksjon og derigjennom få større sjanser til å greie seg. De mindre bedrifter vil også ofte ha et mer lokalt avgrenset marked som gir en viss beskyttelse under hardere konkurranseklima. Dertil kommer at utviklingen av underleverandørsystemet bringer inn et nytt moment i vurderingen. Om vi tar de amerikanske kjempebedrifter som General Motors og andre, kan de ha opptil 40 å 50 000 mindre bedrifter som underleverandører. Istedenfor at de større bedrifter utkonkurrerer de små, er situasjonen i disse tilfelle i virkeligheten omvendt: Hvis den store bedriften går konkurs, går også atskillige tusen små bedrifter konkurs.

De forhold som her er nevnt forhindrer selvsagt ikke at det gjelder å få til en omorganisering av norsk hjemmeindustri i retning av større enheter. I de større industriland ser vi ofte slik integrasjon av bedrifter ved hjelp av operasjoner i aksjemarkedet. Slikt kan stort sett ikke skje i norsk hjemmeindustri fordi bedriftenes aksjer i de aller fleste tilfelle ikke er til salgs. Norsk hjemmeindustri må gå veien om frivillig samarbeid og frivillig integrasjon. De store antall sammenslutninger som er dannet i løpet av de to-tre siste årene, vitner om at industrien har gått sterkt inn for denne linje. I første omgang er det eksportsamarbeid som har vært det sentrale for disse sammenslutninger. Salgssamarbeid vil neppe være nok. I betraktning av at salg og produksjon er nokså uløselig sammenbundet, er det grunn til å tro at salgssamarbeid etter hvert vil fremtvinge et mer omfattende fellesskap mellom bedriftene, dvs. en reell integrasjon. Vi ser i dag mange interessante tendenser til en slik utvikling.

For å bidra til å fremme hjemmeindustriens omstilling, er det som kjent dannet et omstillingsråd med lik representasjon fra industrien selv og offentlige eller halvoffentlige organer. Rådet får for neste budsjettår til disposisjon 5 mill. kroner. Mange vil utvilsomt stille spørsmålet: Er ikke dette en dråpe i havet i forhold til de store kapitalbehov som en effektiv til-

pasning til større markeder vil kreve? Det er i og for seg et naturlig spørsmål, men jeg tror spørsmålet i dette tilfelle er stilt på feilaktige premisser. Det sier seg selv at de store kapitalbehov har vi først og fremst i de enkelte bedrifter, når det gjelder anskaffelse av nye bygninger, bedre maskiner etc. Men dette er en kapital som for storpartens vedkommende må komme gjennom det ordinære kapitalmarked. I samarbeidsavtalene mellom staten og det private kredittvesen er hjemmeindustriens omstilling spesielt fremhevet som et høyprioritert formål for kredittgivingen. Ved siden av dette kommer de offentlige eller halvoffentlige finansieringsinstitusjoner også sterkt inn i bildet. Det gjelder Industribanken, Tiltaksfondet og Distriktenes Utbyggingsfond som tilsammen representerer en ganske stor kapitalkilde etter norske forhold. De er finansieringsinstitusjoner som først og fremst skal ta sikte på å dekke kapitalbehovet for mindre og mellomstor industri, det vil i praksis særlig si hjemmeindustrien.

De midler som derimot er stilt til disposisjon for Omstillingsrådet, tar utelukkende sikte på å finansiere *felles* tiltak, dvs. tiltak som er felles for en hel bransje eller gruppe av bedrifter. Det dreier seg her i første rekke om tiltak som kan sies å ha en mer organisatorisk karakter. Det er tiltak som i seg selv ikke behøver å være særlig kapitalkrevende, men som ved sin gjennomføring kan virke som en katalysator på omstillingsprosessen.

Ved siden av dette skal Omstillingsrådet også mer generelt være et overvåkingsorgan når det gjelder hjemmeindustriens utvikling og omstilling. Den skal være et forum der industri og myndigheter kan komme sammen for å drøfte problemene og hvor man kan få en rask og effektiv saksbehandling ved at de departementer som først og fremst berøres av problemene er direkte representert. Jeg håper at dette rådet kan vise seg å bli et godt hjelpemiddel i den utvikling vi nå er inne i.

Rent generelt vil jeg si at mens det tross alt er lettere å vurdere vekstmuligheter og utviklingstendenser når det gjelder vår tradisjonelle eksportindustri — basert

på våre naturlige ressurser —, er forholdene og mulighetene langt vanskeligere å vurdere når det gjelder hjemmeindustrien og foredlingsindustrien i sin alminnelighet. Denne industri er for en meget stor del basert på importerte råvarer, og man har med visse unntak ikke noen egentlig naturgitte forutsetninger å bygge på. Utviklingen vil derfor på disse områder utvilsomt i langt sterkere grad avhenge av den menneskelige faktor. Den vil avhenge av spørsmål som effektiv bedriftsledelse, effektiv arbeidsinnsats fra de ansatte, spørsmålet om industrielt organisasjonstalent, lønnsnivåets høyde, skattepolitikk, sosiale utgifter og kanskje ikke minst: Den vil være avhengig av den alminnelige tekniske og faglige standard i samfunnet. Situasjonen kan karakteriseres ved et treffende eksempel som jeg for en tid siden leste om. Det gjaldt sogar en sosialøkonom som, jeg hadde nær sagt av en eller annen merkverdig grunn, hadde fått en stilling ved en større privat bedrift. Han ble sett på med en smule skepsis og mistro fra kollegers side: Hvordan kunne egentlig hans generelle samfunnsøkonomiske utdannelse komme til anvendelse innenfor et så vidt spesielt område som det han arbeidet med? Vel, vedkommende satt nå der og studerte produksjonskurver, statistikk osv. og gjorde sine refleksjoner: Så oppdaget han noe interessant som viste seg å skulle være av meget stor betydning for bedriften. Respekten for vedkommende gikk tydelig noen hakk i været, og det var en som spurte: «Si meg en ting, er dette noe du har lært på Universitetet, eller er det noe du har funnet opp selv?». Til det svarte han at «Dette er noe jeg har lært å finne opp selv!». Svaret er godt, og det karakteriserer i virkeligheten mange av de oppgaver vi står overfor i norsk industri i årene fremover. Vi har sett atskillige eksempler i de siste 10 år på industriområder som har vært særlig utsatt og hvor man har fryktet en sterk tilbakegang med tilsvarende store vanskeligheter. Vel, vanskeligheter har det sakens vært nok av, men det har vist seg at bedriftene har vært i stand til å møte situasjonen. Noe av forklaringen ligger kanskje i det

psykologiske plan. Når man stilles overfor et sterkt press, tvinges man til å søke nye utveier og finne nye midler, og så kan det nettopp vise seg at denne herdningssprosess i seg selv innebærer grunnlaget for ny fremgang og vekst på lengre sikt. Det er derfor ikke lett å komme med noen spådom om hvor norsk foredlingsindustri vil befinne seg om ti år. Vi vil komme til å oppleve både gleder og skuffelser. Vi kan finne vekst og framgang på nye områder som vi i dag kanskje ikke regner med, mens på en annen side nye tekniske forutsetninger kan skape problemer nettopp på områder der vi i dag kanskje tror at mulighetene skulle være tilsvarende bedre. En ting kan man vel ha lov til å si som en ganske generell karakteristikk av norsk hjemmeindustri: Den sterke omstilling til eksport viser at husmannsånden er i ferd med å bli feidd ut av hjemmeindustrien! Det er et gledelig trekk som gir løfter og muligheter for fremtiden.

Som avslutning på dette foredrag skulle jeg ha lyst til å kommentere litt en spesiell problemstilling som vi stilles overfor. Jeg tenker på det sterke krav som i dag foreligger i vårt land om større fart i industrireisningen i distriktene. Det er et spørsmål der det synes å råde en kompakt politisk enighet i vårt Storting. Motiveringen for dette ligger selvsagt først og fremst i nærings- og distriktspolitiske betraktninger, men også mer generelle velferdspolitiske synspunkter blir med stor og stigende styrke bragt inn i debatten. Med sin vanlige sans for kraftfull karakteristikk av situasjonen har direktør Reidar Carlsen satt fingeren på et sentralt punkt når han sier at den sterke sentraliseringen i de større byer tvinger folk til å bo i siloer. Dette finner sted i et land der man vel har mer plass pr. innbygger fra naturens side enn i de aller fleste andre.

Vel, dette er et omfattende problemkompleks som kan vurderes og angripes fra mange synspunk-

ter. Jeg har lyst til å trekke det inn i en spesiell sammenheng: Kommer dette sterke og høyt prioriterte krav i konflikt med grunnleggende økonomiske realiteter som den skjerpede konkurranse fører med seg? Sett i et historisk perspektiv synes det jo å være en utpreget tendens til konsentrasjon. Industri kommer lettest der det på forhånd finns industri, der det finns et industrielt faglig miljø, der det på forhånd er foretatt betydelige grunnlagsinvesteringer osv. Er det slik at oppbygging av store industrielle sentra representerer en økonomisk nødvendighet, et moment som da i tilfelle skulle bli forsterket ved at vi som nasjon i årene fremover skal hevde oss i et stadig sterkere internasjonalt konkurranseklima?

Jeg tror det er vanskelig å gi et enkelt svar på dette spørsmål. Det man kan si er vel imidlertid at det ikke er snakk om et enten-eller, men et både-og. Uten å kunne fiksere eksakte kriterier på den riktige størrelse av industrisentra, føler jeg meg likevel nokså sikker på at grensene går der, og at disse overskrides ikke bare i andre land, men også i vårt eget land. Jeg er således ikke i tvil om at en fortsatt konsentrasjon i Oslo-området når det gjelder industrien neppe er nasjonaløkonomisk riktig. Det kan utvilsomt settes opp regnestykker som viser at det oppstår en klar konflikt mellom rent privatøkonomiske resonnmenter sett fra den enkelte bedrifts side, og mer generelle samfunnsøkonomiske resonnmenter. Vi har også etter hvert sett atskillige eksempler på at bedrifter har sett seg nødsaget til å flytte av en rekke grunner, og selv om det finns unntak, synes de fleste å ha funnet seg vel til rette med en lokalisering lenger borte fra det store sentrum.

Vi står her overfor et meget komplisert spørsmål som har mange sider, og det er svært mange tildels motstridende krefter som gjør seg gjeldende. Jeg tror imidlertid det prinsipielle grunnsyn som Industridepartementet gjorde

gjeldende i meldingen til Stortinget for et par år siden om Industrireisning i distriktet, fremdeles er gyldig. Dette syn innebærer på den ene side at man ikke kan vente at det vil være mulig å reise industri på alle steder i vårt land hvor det kunne være ønskelig ut fra et mer sosialt synspunkt, men på den annen side vil man gjennom en mer planmessig utvikling av litt større industrielle sentra rundt omkring i våre landdistrikter, få til en geografisk spredning av industrien som iallfall meget langt på vei vil kunne tilfredsstille distriktskravene. Hvis slike sentra sentra bygges ut til en naturlig størrelse, vil de også kunne representere en effektiv utnyttning av grunnlagsinvesteringene uten at man kommer opp i overbefolkningens og trafikkaosets problemer. Jeg tror derfor at ønsket om en sterkere spredning av industrien i høy grad kan la seg forene med de krav som den skjerpede konkurranse fører med seg.

Jeg har i det foregående søkt å belyse en del av de industrielle problemer som vi i dag stilles overfor. Situasjonen er ikke enkel og det bilde man kan tegne opp på mange områder er upresist og usikkert. Men slik har det vel alltid vært, selv om man nok kan si at *tempoet* når det gjelder forandringer, nydannelser og nyskapingen nok er større enn noen sinne før. Den utvikling vi i årene fremover går inn i, vil utvilsomt stille oss overfor store oppgaver, men den vil også stille oss overfor store muligheter. Det er viktig og nødvendig å søke å trekke opp retningslinjer for utviklingen, men det er like viktig at vi som folk har en *offensiv innstilling og holdning* til problemene og deres løsning. Vi har i løpet av første halvdel av dette århundre, tildels under knivskarp konkurranse på verdensmarkedet på en rekke områder, oppnådd en meget betydelig industriell vekst. Jeg ser ingen grunn til at vi ikke i annen halvdel av dette århundre skal kunne sikre fortsatt industriell fremgang til beste for hele vårt folk.

OG SYSSELSETTING

Vedlegg til St.meld. nr. 16 (1962—63).

Omtalt av byråsjef Olaf Sætersdal.

Fagøkonomer og ansvarlige myndigheter er i de senere år blitt stadig mer opptatt av problemene omkring prisutviklingen. Blant norske økonomer ble det lenge betraktet som noe bort imot reaksjonær liberalisme å hevde at noe fornuftig kunne oppnås ved å holde stabile priser. En «moderat» prisstigning ville etter manges mening gi en god stimulans til investering og dermed være et viktig middel til å opprettholde full sysselsetting.

Kanskje er det utviklingen i retning av en stadig mer «åpen økonomi» som har ført til en endret holdning til prisproblemene. Kvantitative restriksjoner på utenrikshandelen ble stort sett fjernet i 1960-årene, og vi er nå inne i en periode da resterende bindinger på utenrikshandelen er i ferd med å forsvinne. Dette kan ha fått økonomene til å endre den «modell» som har ligget til grunn for resonnementer omkring prisproblemene.

Samtidig med dette er målsettingen om full sysselsetting blitt koblet mer sammen med målet om høyest mulig produksjonsvekst.

Men fremmer da ikke en moderat prisstigning målet om full sysselsetting og høyest mulig produksjonsvekst? Svaret på dette spørsmålet avhenger meget av hva en legger i uttrykket moderat prisstigning. Det er neppe tvil om at en så sterk prisstigning som vi har hatt her i landet i store deler av etterkrigstiden, kan ha virket som en hemsko for produksjonsutviklingen. Et samfunn med en åpen økonomi og faste valutakurser kan ikke i lengre tid ha sterkere prisstigning enn andre land

uten å komme opp i betalingsbalanseproblemer. Myndighetene kan da bli tvunget til å føre en økonomisk politikk som ikke kan fremme full sysselsetting og sterk produksjonsvekst samtidig som det løser betalingsbalanseproblemene.

Spørsmålet en må stille seg er da om det er mulig å holde full sysselsetting og samtidig ha stabilt prisnivå. I en utredning om de problemer som knytter seg til prisstabilitet under full sysselsetting gjør professor Gerhard Stoltz et forsøk på å besvare spørsmålet. Bakgrunnen for utredningen er at Stoltz i 1957 fikk i oppdrag av myndighetene å gi en analyse av disse problemene. Det ble samtidig oppnevnt et utvalg av universitetsøkonomer som skulle gi råd under utredningsarbeidet.

Stoltz kommer frem til at det i hovedsaken er tre ting som kan få prisnivået til å gå opp:

1. Et etterspørselsoverskott for økonomien som helhet.
2. Administrerte prishevinger, dvs. oppregulering av priser fra monopolistiske bedrifters og økonomiske sammenslutningers side.
3. Ytre skift i prisnivået.

De to første faktorene kan en si står i forbindelse med sysselsettingssituasjonen, mens den siste kan sees på som uavhengig av de indre etterspørselsforhold.

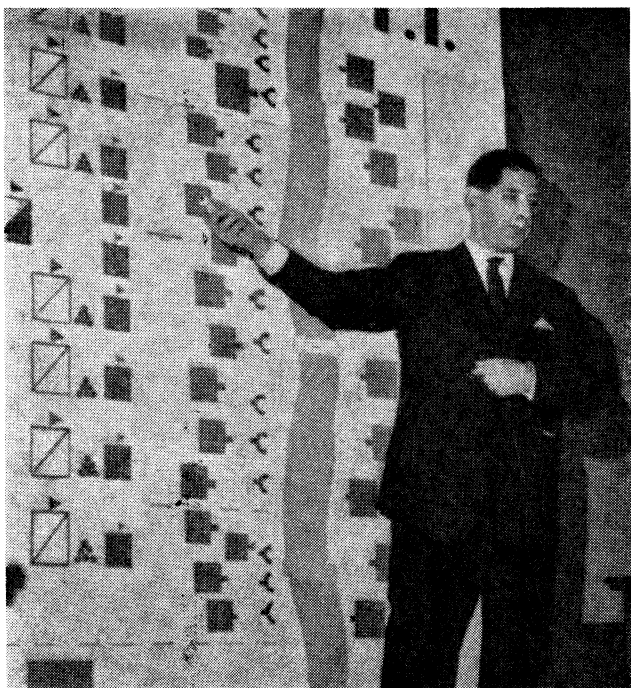
For å ha full sysselsetting må det være tilstrekkelig etterspørsel etter arbeidskraft. Det vil igjen si at det må være et etterspørselsoverskott som er positivt eller null. Stabilt prisnivå betyr som første tilnærming at det ikke må være etterspørselsoverskott. De to

mål skulle derfor være forenlige ved at etterspørselsoverskottet holdes lik null. Men det er vanskelig å oppnå en slik presisjon i de økonomiske virkemidler at etterspørselsoverskottet over en lengre periode kan holdes på null. For å være sikker på at det ikke oppstår etterspørselssvikt og dermed arbeidsløshet, må en regne med at en i de fleste perioder vil ha et overskott i etterspørselen.

I et samfunn med fri konkurranse vil dette føre med seg stigende arbeidslønner. Under konstante produksjonsforhold vil det igjen si at prisene på produktene stiger. Men en øking i produktiviteten gir mulighet for at lønnsøkningen kan bli absorbert slik at prisene på produktene ikke stiger. Tiltak som kan fremme produktiviteten kan derfor være effektive midler til å holde igjen prisstigningen.

Det blir i utredningen pekt på at i et moderne samfunn vil ikke etterspørselsoverskott slå ut på samme måte som i et samfunn med fri konkurranse. Der er sammenslutninger av ulike slag som kan gripe inn og påvirke priser og kostnader og dermed administrere prisendringene. Dette er særlig aktuelt i arbeidsmarkedet. Det er grunn til å tro at selve den organisasjonsdominerte markedsform som vi har i arbeidslivet gjør at lønningene er mer upåvirket av et etterspørselsoverskott enn om vi hadde fri konkurranse. Til gjengjeld vil det kunne bli øvet press fra organisasjonenes side for å heve lønningene også når det ikke foreligger noe etterspørselsoverskott.

Stoltz trekker også fram andre forhold ved økonomien som kan

SOSIALØKONOMISK SAMFUNNS

Høstkonferanse 1962

Direktør Bengt Collén i Svensk Tobaks AB ga på høstkonferansen uttrykk for at Interskandinavisk konkurrens i dag gjør oss bedre rustede att operera på en større marknad i morgon.

Colléns foredrag er dessverre ikke mulig å gjengi da det i store trekk bygde på henvisninger til en plansje. Bildet viser direktør Collén i aksjon foran plansjen.

få prisnivået til å bevege seg oppover. Endringer i etterspørselens sammensetning vil kunne føre til at prisene stiger selv om det ikke er etterspørselsoverskott i økonomien som helhet. Prisene vil stige på de områder der etterspørselen stiger, men på grunn av motstand mot prisnedsettelse vil de ikke gå ned på de områder hvor etterspørselen har tatt av.

En liknende form for prisstigning kan framkomme på grunn av ulik vekst i produktiviteten. I de næringer der produktiviteten stiger sterkest vil det være en tendens til sterkest vekst i lønningene. Av forskjellige grunner, bl. a. press fra organisasjonenes side, må de andre næringene følge med slik at lønningene stiger raskere enn produktiviteten og prisene må settes opp.

Som konklusjon på spørsmålet om sammenheng mellom prisstigning og full sysselsetting framheves det i utredningen at det ikke er en ubetinget nødvendighet at prisnivået stiger som følge av at arbeidskraften nyttes fullt ut.

Men med det system vi har for fastsettelse av priser og inntekter vil sjansene være store for at man ikke til enhver tid makter å holde prisnivået stabilt.

Stoltz tar også opp spørsmålet om hva det har å bety for samfunnet om prisene stiger. Han peker på at prisstigning kan ha uheldige virkninger for den realøkonomiske utviklingen og på inntekts- og formuesfordelingen. For å unngå disse uheldige virkninger av prisstigningen og samtidig holde full sysselsetting er det ikke tilstrekkelig bare å regulere etterspørselen. Flere virkemidler kan være aktuelle, men Stoltz hevder at det først og fremst er nødvendig å gripe inn i den organiserte fordelingskamp for å hindre at den fører til vedvarende oppregulering av priser og inntekter.

Foran årets lønns- og prisoppgjør må en si at utredningens konklusjon i aller høyeste grad er aktuell. Det er ikke tvil om at ytterligere kostnadsøking vil føre oss opp i en vanskelig realøkonomisk situasjon. Men selv om myn-

dighetene vel er oppmerksom på dette forhold, ser det ut til å bli vanskelig å komme fram til en løsning som hindrer en «oppregulering av priser og inntekter».

Utredningen er interessant og lærerik lesing, i et hvert fall for fagøkonomer. Men den var vel ment særlig å være til hjelp for dem som skal ta avgjørelser i den økonomiske politikken, og det er mulig at de vil ha noen innvendinger mot den typen av analyser som her er lagt fram. Utredningen bygger på en bredt opplagt analyse av teoriene for prisdannelse og for endringer i prisnivåets bevegelse. Teoriene er sikkert en viktig bakgrunn for forståelsen av prisdannelsen i et moderne samfunn, men de gir neppe den rettleiding for samfunnsøkonomiske tiltak på dette område som i dag er påkrevd. Med mer vekt på empiriske undersøkelser kunne utredningen blitt til ennå større nytte i den aktuelle pris- og inntektspolitikken og fremdeles vært like interessant lesing for økonomene.

økonomisk vekst i OECD

På grunn av den konflikt som oppstod mellom folkerepublikken Kina og India i fjor høst, ble den amerikanske ambassadør i India, professor Galbraight, forhindret fra å delta som foredragsholder på høstkonferansen. På kort varsel påtok finansråd Eivind Erichsen seg å redegjøre for det arbeid som var i gang i en spesiell arbeidsgruppe i OECD under hans ledelse om utformingen av vekstmålene for OECD-landene i 1960-årene.

Arbeidsgruppen om økonomisk vekst har senere avgitt en rapport til OECD og i november utgav denne organisasjon en publikasjon ved navn Policies for economic Growth. På grunnlag av den redegjørelse han gav på høstkonferansen og det materialet som senere er kommet til, har finansråd Erichsen forfattet en artikkel om økonomisk vekst i OECD. Denne artikkelen ble publisert i Økonomisk revy i desember 1962. En vil i det påfølgende gjengi noen hovedmomenter fra denne artikkel og fra det materialet som ligger til grunn for den.

Erfaringer fra 1950-årene.

Bakgrunnen for at arbeidet med vekstproblemene ble tatt opp i OECD var at det på det første statsrådsmøte i OECD etter at USA og Canada var blitt medlemmer av den tidligere organisasjon OEEC — ble enighet om å sette opp som et mål at nasjonalproduktene i OECD-landene under ett skulle økes med 50 prosent i løpet av 1960-årene. En produksjonsøkning på 50 prosent over 10 år svarer til 4,1 prosent pr. år og er en meget betydelig vekst. De første spørsmål som derfor melder seg er om denne målsettingen er realistisk, hva slags problemer man i tilfelle vil stå overfor og hvilken økonomisk politikk som vil kreves. Det var disse spørsmål den arbeidsgruppe som OECD satte ned, har arbeidet med i det året som nå er gått siden statsrådsmøtets vedtak om vekstmålet for 1960-årene. For om mulig å kunne svare på de spørsmål målsettingen stiller tok arbeidsgruppen sitt utgangspunkt i veksterfaringene fra 1950-årene. Da tilgangen på arbeidskraft i de forskjellige land har vært svært ulik i dette 10-året, har arbeidsgruppen i sine vurderinger konsentrert seg om økingen i nasjonalproduktet pr. sysselsatt. Tabell 1 viser gjennomsnittlige årlige vekstrater for enkelte OECD-land for periodene 1950—1955, 1955—1960 og for hele 10-året 1950—1960.

Arbeidsgruppen trekker i sin innstilling fram spesielt to forhold vedrørende disse tall. For det første at vekstratene i 1950-årene gjennomsnittlige var vesentlig høyere enn i tidligere perioder. For det andre at vekstratene varierer såvidt sterkt fra land til land som tilfelle er. Det faktum at veksten i 1950-årene gjennomgående var større enn tidligere har

1. Årlig prosentvis vekst i bruttonasjonalproduktet pr. sysselsatt.

Land	1950-55	1955-60	1950-60
Belgia	7,2	4,4	5,8
Cannada	2,8	1,1	1,9
Danmark	1,5	3,6	2,5
Frankrike	4,2	3,6	3,9
Tyskland	6,2	4,3	5,2
Italia	4,7	3,9	4,3
Nederland	4,1	2,8	3,4
Norge	3,3	3,2	3,2
Sverige	3,0	2,9	2,9
Storbritannia	1,7	2,3	2,0
U. S. A.	2,8	1,3	2,1

ifølge arbeidsgruppen sammenheng med større politisk vilje til å holde et høyt aktivitetsnivå og bedre kunnskaper om hvilken økonomisk politikk som kreves for å greie dette.

Finansråd Erichsen stiller på denne bakgrunn i sin artikkel i Økonomisk revy det spørsmålet om de forskjellige vekstratene i de enkelte land også kan forklares ved å vise til den økonomiske politikk som er blitt ført i de enkelte land eller hvorvidt den forskjellige vekst reflekterer andre faktorer. Arbeidsgruppen gir i sin innstilling uttrykk for at selv om slike andre faktorer har gjort seg gjeldende kan disse langt fra forklare hele forskjellen. Selv om man tar hensyn til at valget av basisår (1950) kan

spille en bestemt rolle og det forhold at landene ligger på ulike utviklingstrinn, mener arbeidsgruppen at forskjellen i vekstraten fra land til land i 1950-årene i betydelig grad må kunne sies å være påvirket av den økonomiske politikk som er ført.

Finansråd Erichsen peker på at forskjellen i den økonomiske vekst i de forskjellige land forenklet kan forklares slik:

Enkelte land innrettet seg slik at de kom i — og forble i — en situasjon der det var mulig å opprettholde et praktisk talt kontinuerlig høyt etterspørselsnivå i forhold til de økonomiske ressurser. Dette gjelder f. eks. Tyskland og Italia. Andre land holdt i lengre perioder et for lavt etterspørselsnivå. Her kan nevnes USA. Andre land kom i den situasjon at de stadig måtte gjøre bruk av til dels kriseartede etterspørselsbegrensende tiltak. Dette gjelder f. eks. Storbritannia.

I de land som kunne holde en stadig tilstrekkelig etterspørsel utviklet det seg en optimistisk og dynamisk innstilling i nærings- og arbeidslivet. Dette førte til en rask øking i produktiviteten på to måter. For det første gav det gunstige økonomiske klima utslag i store investeringer. For det andre viste det seg at produksjonssiden under dette klima hadde betydelig fleksibilitet i den forstand at det ble gjennomført en rekke produktivitetsfremmende tiltak i tillegg til den produktivitetsøkning som ble skapt direkte ved hjelp av investeringene.

I tillegg til betydningen av at det enkelte land holdt en tilstrekkelig sterk innenlandsk etterspørsel har også etterspørselen etter eksportvarer spilt en stor rolle for vekstraten i 1950-årene. Dette skyldes dels at eksportetterspørselen i stor grad rettet seg mot slike varer hvor mulighetene for produktivitetsøkninger er store, men hadde først og fremst sammenheng med at de land som har hatt en høy etterspørsel fra utlandet ikke er blitt tvunget til å bremse på veksten i etterspørselen på grunn av betalingsvanskeligheter. Disse land kunne tvert om la etterspørselen øke så sterkt at produksjonsapparatet hele tiden kunne gå for fullt.

Siden vekstratene for nasjonalproduktet i så sterk grad synes å ha vært påvirket nettopp fra den utenlandske etterspørselen, vil dette igjen si at ulikheten i produksjonsøkningen fra land til land har hatt nær sammenheng med de relative kostnadsnivåer og dermed konkurranseevnen på eksportmarkedene. Finansråd Erichsen understreker derfor i sin artikkel noe som ligger implisitt i arbeidsgruppens innstilling; nemlig at konkurranseevnen er relativ i den forstand at en bedring i konkurranseevnen for ett land må innebære en relativ svekkelse av konkurranseevnen for ett eller flere andre land. Dersom ett land sørger for å bringe seg selv i en spesiell sterk konkurransemessig stilling vil dette kunne skape vansker for veksten i andre land. Alle land kan ikke samtidig øke sin vekst ved å bedre sin konkurranseevne.

Arbeidsgruppen understreker for øvrig i sin innstilling at de land som først har fått et relativt høyt kostnadsnivå senere vil ha store vansker med å svinge seg over en bedre posisjon. Dette har sammenheng med at pengelønningene og andre pengeinntekter har en tendens til å stige noenlunde parallelt i alle land, temmelig uavhengig av hvor sterkt produk-

sjonen pr. syssesatt øker. Følgelig har de land som opprinnelig hadde et relativt høyt kostnadsnivå og som følge derav en liten økonomisk vekst fått sin silling ytterligere svekket. Storbritannia er et typisk eksempel på dette. På den annen side har land med sterk øking i produksjon pr. sysselsatt fått sin konkurransemessige stilling styrket. Dette har f. eks. vært tilfelle for Vest-Tyskland. Man må for øvrig for Vest-Tysklands økonomiske vekst trekke inn det spesielle forhold at en rikelig tilgang på arbeidskraft fra Øst-Tyskland har medvirket til å opprettholde og bedre konkurranseevnen.

Perspektivene for 1960-årene.

På mange måter vil forholdene i 1960-årene være forskjellige fra de vi har hatt i det foregående 10-år. Arbeidsgruppen i OECD forsøkte først å gjøre seg et bilde av hvorledes arbeidskraftsituasjonen ville være. Man måtte her for det første se på befolkningsprognoser og gjøre visse antakelser angående i hvor sterk grad kvinnelig arbeidskraft vil bli utnyttet, hvor lang gjennomsnittlig utdannelsesperioden vil være og hvorledes pensjonsalderen vil utvikle seg. Dernest måtte arbeidsgruppen se på sysselsettingspolitikken i de enkelte land og gjøre anslag over i hvilken grad den arbeidsføre befolkning vil bli fullt utnyttet gjennom høy sysselsetting. Og til slutt når det gjelder arbeidskraften måtte gruppen gjøre anslag over hvor lang arbeidstid vi gjennomsnittlig vil ha i 1960-årene.

Også de sosiologiske og tekniske forhold vil ventelig være forskjellig i 1960-årene i forhold til hva vi hadde i 1950-årene. Vi må vente endringer i sammensetningen av etterspørsel og produksjon og antakelig en hurtigere utvikling av tjenestene. Det vil i det hele bli vanskeligere å forutsi sammensetningen av etterspørselen, og den vil også antakelig bli mer varierende. Det må også ventes vesentlige endringer i produksjonsteknikken og i effektiviteten av myndighetenes økonomiske politikk. Dette vil gjøre det mer nødvendig enn tidligere å heve den enkeltes dyktighet og å utvikle vitenskapelig og teknisk forskning. Et forhold som var av vesentlig betydning for den økonomiske vekst i 1950-årene var produktivitetsøkningen i jordbruket samtidig som antall sysselsatte i jordbruket gikk ned, og det skjedde en overføring av arbeidskraft fra denne næring til industrien og andre yrker. Det er vanskelig å si noe sikkert om denne trenden vil fortsette i 1960-årene.

En kan si at de forhold som er omtalt ovenfor har vært bakgrunnsstoffet for arbeidsgruppen når den forsøkte å svare på spørsmålet om hva målet om 50 prosent vekst i 1960-årene for hele OECD-gruppen vil bety for det enkelte land. Av praktiske grunner konsentrerte arbeidsgruppen seg i den innstilling den avgav i fjor høst om de 5 største landene, nemlig USA, Storbritannia, Frankrike, Vest-Tyskland og Italia. Utviklingen i disse landene er i vesentlig grad bestemmende for hvilken vekst de mindre landene vil greie og til sammen representerer disse store land hele 80 prosent av produksjonen i de 20 medlemslandene i OECD.

Myndighetenes stilling til OECD's alminnelige vekstprogram for 1960-årene er ganske forskjellig i de enkelte av disse 5 store land. Frankrike har offi-

2. Prosentvis årlig øking i bruttonasjonalproduktet i de 5 store OECD-land.

Land	1950-60			1955-60			1960-70 ¹		
	Syssel- setting	Produk- tivitet	Brutto nasjonal- produkt	Syssel- setting	Produk- tivitet	Brutto nasjonal- produkt	Syssel- setting	Produk- tivitet	Brutto nasjonal- produkt
Frankrike	0,4	3,9	4,3	0,6	3,6	4,2	0,8	4,1	5,0
Vest-Tyskland	2,2	5,2	7,5	1,7	4,3	6,0	0,3	3,7	4,1
Italia	1,6	4,3	5,9	1,9	3,9	5,9	0,9	4,1	5,0
Storbritannia	0,6	2,0	2,6	0,3	2,3	2,7	0,5	2,8	3,3
U. S. A.	1,2	2,1	3,3	1,0	1,3	2,3	1,7	2,7	4,4
5 land i alt	1,2	2,5	3,7	1,0	1,9	3,0	1,1	3,2	4,4

¹ Foreløpige anslag

sielt utarbeidet mål for 1965. (Den 4. langtidsplan). USA har ikke utarbeidet presise mål, men har erklært at hensikten er å redusere arbeidsløsheten og øke produktivitsveksten. Storbritannia har heller ikke utarbeidet langtidsprogrammer, men har erklært at den ønsker å øke produktiviteten hurtigere enn hva som har vært tilfelle tidligere. Den italienske regjering har et program for å oppnå full sysselsetting og å redusere den manglende balanse i den indre økonomiske stilling. (Sør-Italia-planen). Dette må ventes å innebære en viss vekst i produktivits-økingen. Den tyske regjering har ingen utarbeidede mål eller programmer for den økonomiske vekst, men det synes rimelig å anta at den høy produktivitsveksten i Tyskland vil fortsette, om enn i noe lavere tempo enn tidligere.

På denne bakgrunn utarbeidet arbeidsgruppen anslag for vekstratene for disse 5 land. De 5 vekst-anslag er gjengitt i tabell 2. En vil se at anslaget for den samlede vekst i bruttonasjonalproduktet er splittet opp slik at det framgår hvor mye av denne vekst som skyldes øking i sysselsettingen og hvor mye som skyldes produktivitsstigningen.

De anslag som i tabell 2 ovenfor er satt opp for veksten i bruttonasjonalproduktet for de 5 store land i OECD er konsistente med organisasjonens vekst-mål for 1960-årene. For de 5 store land ialt representerer anslagene for 1960-årene en vekst i bruttonasjonalproduktet på 54 prosent i løpet av disse 10 årene. Om dette kan se ut til å være temmelig optimistisk på bakgrunn av at økningen i 1950-årene bare var 3,7 prosent pr. år eller 44 prosent over 10-året, trekker finansråd Erichsen i sin artikkel fram at tallene for 1950-årene trekkes sterkt nedover av den svake produktivitsutviklingen i USA i slutten av 1950-årene, da etterspørselen jevnt over var for liten. Ved vurderingen av anslagene for USA for 1960-årene er det ellers grunn til å merke seg at det ikke er forutsatt noen sterkere øking i produktivite-ten for dette 10-året enn den faktiske øking som De forenede stater oppnådde i perioden 1950—1955.

Forutsetningene for økonomisk vekst.

Selv om erfaringene fra 1950-årene sammen med den utviklingen man kan vente seg på det tekniske

området og den vekst en kan vente i sysselsettingen skulle tyde på at 50 prosent produksjonsvekst i løpet av 1960-årene er et realistisk mål, er dette allikevel avhengig av at visse økonomisk-politiske problemer kan løses på rasjonell måte. I sin innstilling tar arbeidsgruppen opp visse slike problemer.

Først kan man slå fast at det ikke er på produksjonssiden problemene foreligger. Det synes fullt mulig å oppnå den planlagte produksjonsøkning uten at det skulle kreves noen ekstraordinær øking i investeringsraten, iallfall for de fleste lands vedkommen-de. De problemer man står overfor knytter seg først og fremst til etterspørselsutviklingen, pris- og kostnadsutviklingen og betalingsbalanseforhold.

Som erfaringene fra 1950-årene tilsier er det av vesentlig betydning at landene kan innrette seg slik at de opprettholder en stadig høy og stigende etterspørsel. Uten at dette er tilfelle kan full sysselset-ting ikke opprettholdes og rask vekst kan ikke ven-tes uten full sysselsetting. Finansråd Erichsen trek-ker i sin artikkel fram at arbeidsgruppen bruker ganske harde ord vedrørende USA. Det er her behov for en mer ekspansiv finanspolitikk, men samtidig er det fare for at gjennomføringen av en slik poli-tikk vil bli vanskeliggjort fordi den alminnelige opi-nion i USA har for liten forståelse av hvorledes moderne finanspolitikk bør drives. Også andre land kan møte tilsvarende problemer. Det må derfor leg-ges vekt på å skape større kjennskap til de mulig-heter og problemer som knytter seg til moderne vekstpolitikk.

Selv om en høy etterspørsel er en nødvendig be-tingelse for rask vekst, er det ikke en tilstrekkelig betingelse. Det er bl. a. også nødvendig at de en-kelte land samtidig som de opprettholder høy etter-spørsel og full sysselsetting også opprettholder sin konkurranseevne overfor andre land. I 1960-årene vil flere land risikere å få vanskeligheter med å opp-rettholde rask økonomisk vekst dersom de ikke grei-er å håndtere pris- og kostnadsproblemene tilfreds-stillende. På den annen side understreker arbeids-gruppen at forsøk på å skape prisstabilitet bare ved etterspørselsbegrensende tiltak vil kunne hemme den økonomiske vekst. Derfor er det behov for andre økonomiske virkemidler ved siden av den alminne-

lige etterspørselsreglering, f. eks. adgang til å påvirke etterspørselen på bestemte områder, tiltak som fører til mer effektiv tilpassing av produksjonsstrukturen til endringer i etterspørselen, og endelig tiltak som mer direkte virker inn på pris- og inntektsfastsettingen. Særlig for Storbritannia er dette et viktig problem, fordi betalingsbalansehensyn og behovet for høyere investeringsrate for dette land krever en endring i etterspørselsstrukturen slik at det private konsum vil komme til å øke mindre enn nasjonalproduktet.

Når løsningen av betalingsbalanseproblemer også trekkes fram som en forutsetning for å greie 50 prosent-målsettingen, er det ikke de årlige løpende overskott eller underskott arbeidsgruppen har hatt i tankene. Men det forhold at en mer varig og fundamental ulikevekt i et lands betalingsbalanse overfor omverden vil kunne hemme veksten dersom ikke denne ulikevekt korrigeres gjennom et fornuftig samarbeid landene i mellom. Et land som av strukturelle grunner har vært i underskott på sin betalingsbalanse overfor omverden vil relativt fort kunne komme i en tvangssituasjon slik at det må redusere etterspørselen til et nivå som er lavere enn svarende til sysselsettingen. Et land som har vedvarende overskott på sin betalingsbalanse er ikke under et tilsvarende press. Finansråd Erichsen peker på at denne asymetri mellom underskottslandene og overskottslandene er av stor viktighet. Denne asymetri innebærer nemlig en betydelig fare for at mer varige betalingsbalanseproblemer lett vil kunne utløse tiltak som fører til mindre produksjonsøkning alle landene sett under ett, fordi overskottslandene ikke er under press til å foreta sin del av tilpassingen. For å få i stand tilfredsstillende vekst i alle land må ingen av landene prøve å øke sin egen vekst på andres bekostning. Landene må tvert om bestrebe seg på å holde sine relative kostnadsnivåer så mye som mulig på linje. Både overskottsland og underskottsland må være villige til å gjøre bruk av alle disponible virkemidler slik at vedvarende betalingsulikevekter kan unngås.

Gjennomføringen av vekstprogrammet.

Da arbeidsgruppen avgav sin innstilling var det gått nesten 2 år av den 10-årsperiode som 50 prosent-programmet gjelder. Gruppen anslo den årlige vekst for denne 2-årsperioden for alle OECD-landene under ett til ca. 3,8 prosent. Dette er mindre enn de 4,1 prosent som kreves for å få 50 prosent over 10 år. Finansråd Erichsen trekker fram at selv om man må

NETTOPP UTKOMMET:

To skrifter om

ØST-EUROPAS ØKONOMI

Robert F. Lamberg:

«Øst-Europas økonomiske integrasjon (ComEcon)»

Arnolds P. Aizsilnieks:

«Økonomi i øst og vest. — Er sammenligninger mulig?»

Bestilles gjennom bokhandlerne. Pris kr. 5.—

OPPLYSNINGSSINSTITUTTET
FOR FRITT NÆRINGSLIV

være forsiktig med å trekke slutninger bare på grunnlag av 2 år, så fremgår det av arbeidsgruppens innstilling at den ikke er særlig tilfreds med resultatet i disse 2 årene. Tatt i betraktning at USA har hatt en periode med konjunkturoppgang i disse 2 årene, burde landet ha hatt en høyere årlig vekstrate enn 4,1 prosent. Vekstraten for USA har imidlertid bare vært på 3,5 prosent. Og det trenges en betydelig øking i veksten i USA dersom målet for OECD-landene under ett skal nås. Arbeidsgruppen avslutter derfor sin innstilling med å understreke at energiske tiltak både på det nasjonale- og internasjonale plan vil kreves i årene fremover dersom de hindringer for økonomisk vekst som er omtalt skal kunne overvinnes, og 50 prosent-målet kunne nås.

PRISER, MYTER OG ØKONOMISK VIRKELIGHET

Erling A. Hansen, som er redaktør av Handels- og kontorfunksjonæren, går i denne artikkel til felts mot den oppfatning at gammel-dags priskonkurranse er til forbrukernes beste.

Av redaktør ERLING A. HANSEN

Man lurer seg selv og andre, hvis man tror å kunne holde en rimelig prisutvikling ved medvirkning av en våken prisbevissthet fra forbrukernes side. En slik tro bygger på en helt urimelig antakelse. Forbrukerne i våre dager er helt ute av stand til å holde rede på prisene innenfor det enorme, økende og stadig skiftende vareutvalget som tilbys. De fleste evner ikke engang å ha prisene på de alminneligste og daglig benyttede varer i hodet. Dette er ikke påstander, men realiteter som enhver raskt kan få bekreftet ved en stikkprøve i sin aller nærmeste krets. Undersøkelser i litt større skala bekrefter det samme. Selv husmødrene har vanligvis ikke sikker rede på prisene for mer enn en håndfull av de varer de kjøper så å si hver dag. Nedslående? Slett ikke, snarere tvert imot.

Penge-inntektene har økt uavbrutt i hele etterkrigstiden, og uavbrutt har vel også pengeverdien sunket. Ører og kroner i differanse på varepriser spiller ikke den samme rolle som før, det skulle da også bare mangle, med den økende levestandard vi har fått. Beseittingsforholdene og kommunikasjonsmulighetene utelukker også den prissammenliknende virksomhet som man nå forlanger forbrukerne skal drive. De har ganske enkelt hverken tid eller

mulighet for å fly fra butikk til butikk for å undersøke om en vare kan fås noen øre billigere her enn der. Og fremfor alt ville det være høyst ufornuftig anvendelse av verdifull fritid. Om ikke andre vurderer den høyt, forstår heldigvis hver enkelt å gjøre det i sitt tilfelle. Publikum har med ganske stor trygghet kunnet innta denne holdningen i de senere årene, nettopp fordi vi ikke har hatt priskonkurranse, og varene stort sett har vært solgt for de samme priser over alt. Jeg er ikke et øyeblikk i tvil om at det har vært i forbrukernes interesse.

Den animering til priskonkurranse i detaljhandelen som har vært drevet så krampaktig i de senere årene, har hittil ikke gitt synbare resultater. Jeg betenker meg ikke på å si: Heldigvis. Den ville hverken gitt forbrukerne, de næringsdrivende eller samfunnet noen fordeler. Tvert om. Konkurransen er ikke den gentlemanssport som den nå fremstilles som, den er ikke et stimulerende tidsfordriv i livets dvaske perioder, den er en brutal krig, hvor ønsket er at flest mulig skal bli liggende igjen på valplassen. Bak den flagrende uskyldige betegnelse «sannerende konkurranse» ligger realiteter som omsatt til virkelighetens språk, betyr nedrullede gardiner, ledige funksjonærer, bortkastede

investeringer og alt hva det innebærer.

Men, vil det innvendes, noen annen reguleringsmekanisme har vi ikke i et økonomisk system som vårt. Dertil er å si at denne mekanismen i det vesentlige forlengst har opphørt å virke. Iallfall er påstanden om priskonkurranse som selve drivkraften i det økonomiske fremskritt, en åpenbar abstraksjon fra virkeligheten. Legenden eller myten om at konkurransen er det ordnende prinsipp som skaper maksimal velstand for alle, er kanskje den mest katastrofale økonomiske tradisjon vi bærer på. I virkeligheten forholder det seg omvendt, og vi har rikelig anledning til å få det demonstrert innenfor egne erfaringsområder. I etterkrigsårene har f. eks. handelsvirksomheten her i landet gjennomløpt en utvikling som stiller alle andre perioder i skyggen. De få årene det er snakk om, har gjort oss til et av de absolutt ledende land i Europa hva selvbejeningsbutikker angår, prinsippet om selvvalg har gjort sitt inntog i de fleste bransjer, hvor hel selvbetjening ikke er anvendelig, den åpne varepresentasjon er innført på alle områder så langt som menneskelig ærlighet tillater det, butikkene er blitt ominnredet og modernisert osv. osv. Denne prosessen har ikke begrenset seg til

isolerte «øyer», men har favnet hele landet. Det er en omveltning kanskje større enn i de fleste andre næringer, den er bare ikke skjedd til akkompagnementet av det markskrikeri som er blitt de øvrige næringer til del. Og under hvilke forhold har denne gjennomgripende rasjonaliserings- og effektiviseringsprosessen funnet sted? *Under totalt fravær av priskonkurranse.* Drivkraften som kanaliserer samfunnets ressurser hit eller dit, kan altså ikke være konkurransen. Tvert om, hadde jeg nær sagt. Der hvor konkurransen ennå virker, virker den for sent og som før, alltid blindt. Feilinvesteringer, overkapasitet, arbeidsløshet, konjunkturuomslag og annen herlighet er det sørgelige resultat.

Vi har et annet og kanskje enda mer markant eksempel i norsk næringsliv. Det norske jordbruket har i etterkrigsårene avgitt noe slik som 80 000 à 100 000 mennesker til andre yrker, og det var så visst ikke de minst produktive det avga. Likevel produserer de norske bønder mer i dag enn noen gang før. Hvordan har det vært mulig? Svaret kjenner alle: Ved en stortilt mekanisering, ved nye driftsmetoder, ved omlagt produksjon osv. Og hva som i denne forbindelsen er det essensielle: Det har vært mulig fordi hele næringsområdet har vært regulert fra topp til bunn. Det var den grunnleggende forutsetning. Finnes det et menneske som — politisk taktikk holdt utenfor — vil hevde at denne veldige investeringen i teknikk ville ha funnet sted innenfor et område som jordbruket, hvis det ikke hadde vært et rendyrket konkurransefritt område?

Ser vi på andre områder av næringslivet og utenfor våre egne snevre grenser, finner vi tilsvarende forhold. I råvareproduksjonen, i nøkkelindustriene i energiproduserende virksomhet osv. er konkurransen en saga blott. Når virkeligheten selv så å si har elimert priskonkurranse, er det forbløffende at noen med glød kan gå inn for noe som ikke er stort annet enn en teoretisk abstraksjon.

Konkurranse skaper usikkerhet der hvor den har overlevd, og den vil gjøre det i enda høyere grad der hvor den tvangsmessig måtte bli kalt tilbake til livet. Den vil vanskeliggjøre rasjonelle investe-

ringer. Kapitalen søker nemlig ikke dit hvor risikoen er størst, slik det vanligvis fremstilles. Det motsatte er tilfelle, den søker dit hvor sikkerhet for avkastning er størst. Vi bedrar oss selv ved å tro at de som disponerer kapital er så mye dummere enn vi. Om det utenkelige skulle skje at jeg selv kom i besittelse av disponible midler, ville jeg da i all verdens navn ikke satse på et område hvor konkurranse og usikkerhet rådde. De som har pengene, gjør det heller ikke. Det synes jeg er håpefullt, iallfall sett fra et rasjonelt synspunkt.

Men hva så med den stakkars ubeskyttede forbruker, skal det intet hensyn tas til ham? Jo, selvfølgelig. Det er nettopp det det skal, men da må det skje ved andre metoder enn ved å oppvekke priskonkurranse fra det døde. Næringslivet skal være underkastet kontroll fra samfunnets side som alt annet, og det skal absolutt ikke overlates til seg selv med den begrunnelse at det er innebygd en selvregulerende mekanisme. Det er det ikke. Konkurransen skaper ikke billigere varer for publikum, den bidrar ikke til å holde prisene på det som kalles et rimelig prisnivå. Den fordyrer varene gjennom alle de krigsomkostningene som må innkalkuleres, og det finnes dessverre ikke andre for hånden til å dekke disse ekstraomkostningene enn forbrukerne selv.

Dette innrømmes da også, om noe en passant. Et stadig bredere vareutvalg, dyrere emballasje og såkalt moderne markedsføring utøver et press på prisnivået, medgis det. Det er åpenbart riktig, men så er det også en ganske vakker bukett av konkurransens vel-signaler vi presenteres for. Om-satt til andre ord betyr det et forvokst villniss av noe nær identiske varesorter, unødig og fordyrende emballasje, uhyggelig kostbare reklamekampanjer osv. osv.

Trass i disse manifestasjoner animeres det iherdig og vedvarende til priskonkurranse. Bare jungelens lov får anledning til å virke, skal alt bli så mye bedre. Derfor ned med alle skranker som kan hindre dette, avtaler så vel som spilleregler, kvalifikasjoner så vel som yrkesetikk, lukningsvedtekter så vel som andre reguleringer i publikums interesse skal

dette ofres, alt dette og himmelen også. Jeg er overbevist om at det er galt. Publikums interesser varetas ikke ved at konkurransen bringer varehandelen ut på skråplanet. Det vil bare kunne føre til at forbrukerne blir prisgitt hensynsløse forretningsmetoder, frynset yrkesetikk, fleksible prisdannelser, punktprismanipulasjon, variable avanseberegninger, ambulerende reduksjoner eller hvilke vakre fantasinavn denne moderne svin-del kamufleres bak. Den pålitelige og anstendige behandling som det forbrukende publikum nå nyter godt av, takket være alminnelig aksepterte moralske prinsipper og relativt høy yrkesetikk, ville gå fløyten. Slike ubetalelige fordeler kan ikke erstattes av en gjenopp-livet priskonkurranse. Det er å by stener for brød.

Den mangel på nøkternhet som preger behandlingen av disse spørsmål, kommer særlig sterkt frem i den hypnotiserte interesse for selve *utsalgsprisen* på varene. Distribusjonskostnadens andel av den totale vareprisen er riktignok økende, og må være det under en fremadskridende teknikk, men fremdeles utgjør produksjonskostningene den avgjort største delen. Og denne delen av prisen kan langt lettere påvirkes ved større eller mindre bruk av maskiner enn omsetningen og kundebe-tjeningen kan. Logisk skulle man da tro at det var denne delen den største interessen ble konsentrert om, men nei, den er nærmest tabu. Det er likesom produksjonskostningene ikke eksisterer, det er handelen som fordyrer varene. Latterlig forvrengning, vil man hevde? Latterlig, sant nok, men ingen forvrengning. Slik er faktisk forholdet hos oss, og en gang må det sies.

En av våre dagsaviser gjenga nylig en uttalelse av sjefen for Sorbritannias største industrielle konsern, Imperial Chemical Industries. Han sa:

«Trass i all dyrkelse her i landet og enda mer i USA av den frie konkurranses blinde gud, trengs det et bredt innslag av planlegging hvis vi ikke skal havne i enda dypere forvirring.»

Det er ord jeg som avslutning gjerne gjør til mine.

Erling A. Hansen.

ØRE-FESTEN

Dette er kroniken om det gilde som er holdt for Den Røde Øre, nedtegnet saklig og objektivt 5 timer etter blotets avslutning, og slik det på det tidspunkt fortonet seg for kronikørens legeme og sinn.

«Maten er halve føda», heter det, men det var den ikke på Øre-festen. Snarere tvert imot! Biff Stroganoff var det visst de kalte disse kjøttslintrene som fløt i en fet saus og skulle fortæres sammen med potetstappe av flytende konsistens. Det gikk 8 servietter bare til å tørke saus og stappe av haka. Dressen er på rensing. — Men bordtalene var korte, vakre og spirituelle. Det må dog innrømmes at selv vi, med vår eleverte sans for humor, moret oss mer over stud. oecon. Hermandsens

melodiske og subtile innlegg enn over de offisielle talere. Vår bord-dame spurte gang på gang: «Er han sann?», slik at vi mellom latter-riene måtte forklare forskjellen mellom en stud. oecon. qua Homo studiosus og qua Homo festivitas, eller kanskje heller «conspicuous consumer» (jfr. T. Veblen). — Konsumpsjonsteorien, ja — den er meget interessant når man ser den under en noe videre synsvinkel. Et forsøk på numerisk beregning av grensenytten av øl kl. II ble hemmet av inkonsistente data og til slutt foreløpig bilagt etter en uventet inntreden av D. T. (med dyp koma). Men når det gjelder videreutvikling av Veb-lens teori om conspicuous consumption, arbeider visstnok i dag 2 meget anerkjente forskere ved

et herværende institutt med dette problem. Deres konsumpsjon på Øre-festen var faktisk så conspicuous at de nesten ble kasta ut. (Nei, dessverre — er bestukket til ikke å nevne navn).

Under utfoldelse av stor prakt og med ivaretagelse av Den Røde Øre-ordens antikke seremoniell skred ordenskollegiet under ledelse av den søte stormester Aina Uhde til sin sakrale gjerning, promosjon av 5 blussende ynglinger til Ordenen. Slått til Ridder og tildelt Den høyeste utmerkelse, Huskors-et av Den Røde Øres Orden ble stud. oecon. Kjell Hystad. Denne tildeling har vakt stort bifall og stor glede i vide kretser. Da det kanskje blant de tilstedeværende damer var flere som aldri tidligere har beskuet Hystad, var det synd

Førstesekretærstilling ved det statlige arbeidskontor i Oslo

Til det nye statlige arbeidskontor i Oslo skal det knyttes en tjenestemann som vil bli til-lagt utredningsarbeid og statistikk vedrørende arbeidsmarkedet, arbeidskraftberedskap og til-taksspørsmål. Den som blir tilsatt, må ha sosialøkonomisk embetseksamen eller annen høvelig høyere utdanning og bør ha interesse for arbeidsmarkedsspørsmål. Stillingen er lønnet med brutto kr. 22 200/27 000 pr. år, og er innlemmet i Statens pensjonskasse. Det vil bli trukket 6% av ovennevnte satser til pensjonsinnskudd. Den som blir tilsatt må gjennomgå den etatsopplæring som er — eller blir — fastsatt for stillingen. Det første tjenesteår vil i alminnelighet bli be-traktet som et prøveår. Tilfredsstillende helseattest må framlegges. Søknad skrives fortrinns-vis på særskilt søknadsskjema, som er utlagt ved alle arbeidskontorer, og sendes Oslo arbeidskon-tor, Merkantil avdeling, Akersgt. 55, Oslo, innen 1. april 1963.

at han ikke optrådte — «in natura» så å si — altså i det aparte antrekk som er blitt et så kjent og kjært trekk i hverdagslivet.

Slått til Træl av Den Røde Øre ble Kåre Edvardsen, under navnet «Vesle-Frisch med fela», for sin store vitenskapelige produksjon; Leonard Larsen for stor innsats i fiske og sjøfart og for politisk lydighet; Geza Martinowitch for fremragende administrativ innsats i regjeringsskretser; og Lars Aresvik under navnet «Criticus Maximus».

Ørefesten ble avsluttet med opp-til flere nachspiel, som vi av hensyn til vår mor ikke kan referere.

Vi lurte sterkt på hvorfor Hilde Bojer ikke ble tildelt Øre-ordenen, men derimot henvist til Krone-ordenen!

SPIKER

Ekskursjonen til Christiania Spigerverks fabrikker i Nydalen ble en ubetinget suksess. Under omvisningen på bedriftens område — ca. 350 mål — så vi hvordan jernmalm, rustne komfyrer og skipsplater på nesten no time ble forvandlet til spader, hageriver, Volvo-deler etc., etc., og selvsagt spiker i alle tenkelige dimensjoner. I fagterminologisk betydning lager ikke Spigerverket spiker, men *trådstift*! (Men det er spiker altså!).

50 studenthaker datt ned på brystet da stålbeiler dim. ca. 4-0.1-0.1 m ble trukket ut til noen hundre meter ståltråd i løpet av 2 minutter.

Dantes meget omtalte Inferno bleknet i sammenlikning med stålverket, hvor råjern og skrapjern smeltes ned og raffineres. Der var det røyk og ild og svovel-lukt!

Endel av deltagerne ble mest imponert av de smørbrødfat, med variasjonsområde camembert-ost—

laks, som ble servert. Etter lunchen fikk vi en orientering om Spigerverk-konsernet, som omfatter fabrikker fra Finnmark til Grimstad med omsetning 220 mill. kr.; dessuten en forståelig redegjørelse for hvorfor stålmarkedet for tiden er såpass svakt.

Lindbom var nesten rørt da han takket for gjestfriheten.

Vi vil igjen fremheve ekskursjonenes betydning, som kanskje ikke ligger i den direkte faglige verdi, men i den interesse som blir vakt for problemer utenfor vår fagkrets i snevrere mening.

Ledige stillinger i Finans- og tolldepartementet

I den nyopprettede Planleggingsavdelingen i Finansdepartementet er det en del ledige stillinger. Avdelingen vil særlig ha til oppgave å stå for utarbeidelsen og gjennomføringen av langtidsprogrammene samt foreta annen langsiktig økonomisk planlegging. Alle stillingene som avdelingen skal ha og som ikke tidligere er besatt, kunngjøres nå ledige. Men det er forutsetningen at avdelingen skal bygges opp gradvis, og det vil først etter utløpet av søknadsfristen bli bestemt hvor mange av stillingene som vil bli besatt i denne omgang.

I samsvar med ovenstående kunngjøres med dette følgende stillinger ledige i Finansdepartementet:

- 2 planleggingskonsulenter
- 1 byråsjef
- 1 konsulent I
- 2 førstesekretærer
- 2 sekretærer

Til stillingene kreves gode teoretiske kunnskaper og praksis som gir godt kjennskap til norske økonomiske forhold. For planleggingskonsulent- og byråsjefstillingene kreves særlig inngående kunnskaper tilegnet gjennom praktisk arbeid eller teoretiske studier.

Lønnen for planleggingskonsulent er kr. 40 400 pr. år.

Begynnerlønnen for byråsjef er kr. 33 900 pr. år stigende til kr. 35 800 etter 2 år.

Begynnerlønn for konsulent I er kr. 30 300 pr. år stigende til kr. 32 100 etter 2 år.

Begynnerlønn for førstesekretær er kr. 22 200 pr. år stigende til kr. 27 000 etter 8 år.

Begynnerlønnen for sekretær med høyere utdanning er kr. 19 250 pr. år stigende til kr. 21 200 etter 2 års tjeneste. Topplønn nås etter 6 år og utgjør kr. 23 250. For søkere uten høyere utdanning er begynnerlønnen kr. 16 550 pr. år.

Fra lønnen går vanlig innskott til Statens pensjonskasse.

For førstesekretærer og sekretærer gis særskilt godtgjørelse for pålagt overtidarbeid.

I søknaden må det opplyses om søkeren kan nytte begge målfore. Tilfredsstillende helseattest fra lege vil kunne bli krevd av dem som blir ansatt.

Søknad med rettkjente attestavskrifter kan sendes Finans- og tolldepartementet, Administrasjonskontoret, Oslo Dep., innen 4 uker fra kunngjøringen i Norsk lysingsblad for 15. mars 1963.

SOSIALØKONOMENS

konjunkturtermometer

Investeringssetterspørselen faller litt av.

Tegn til bedring på arbeidsmarkedet.

	1961/62			1962/63		
	Des.	Jan.	Febr.	Des.	Jan.	Febr.
Arbeidsmarkedet:						
1. Arbeidsledighet	114	113	103	142	171	146
Produksjon:						
1. Sesongkorrigert industri- produksjon.	123	121	116	124	123	—
2. Totalt areal under bygging . .	108	150	107	110	109	—
Konsumetterspørsel:						
1. Total detaljomsetning	168	101	99	181	109	—
2. Vinmonopolets omsetning . .	200	99	96	206	104	104
Investeringssetterspørsel:						
1. Import av maskiner og utstyr	135	161	153	160	155	—
2. Ordretilgang innenlands for jern- og metallvareindustrien ¹⁾ . .	110	158	158	129	161	—
Utenrikshandel:						
1. Vareimport	125	137	125	130	137	127
2. Vareeksport	113	118	107	121	126	113

¹⁾ 3., 4. og 1. kvartal,

Alle indekser i denne oversikt har utgangspunktet 1959 = 100

Institutt for Sosiologi
Lökkevn. 7
Oslo

Br. Tengs Boktrykkeri
Oslo